

॥ હરિ:ॐ ॥

હરિ:ॐ આશ્રમ, નડિયાદ પ્રકાશિત

હરિ:ॐ ગુજરાત

HARI:OM GUNJAN (Gujarati Bi-Monthly)

Vol. 1 • Issue : 5 • 5th March, 2019 • Price : Rs. 10

રામનવમી ઉત્સવ નિમંત્રણ

આત્મીય સ્વજનશ્રી, સાદર હરિઃઅં

ચૈત્ર સુદ નોમ, રામનવમીએ પૂજ્ય શ્રીમોટાના ૮૧મા સાક્ષાત્કાર દિને પૂજ્ય શ્રીમોટા તથા તેમની વિચારધારા અને પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલાં સહુ સ્વજન ભાઈ બહેનોના મિલન સમારંભના યજમાન બનવાનો અમોને અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. અનેરા એવા આ ‘ઉત્સવ’માં આપ સહુને પરિવારજનો-મિત્રમંડળ સહિત પધારવા અમારું હાર્દિક નિમંત્રણ છે.

સ્નેહાધીન : સ્વ. લલિતાબહેન ભોગીલાલ ગાંધી, સ્વ. ભોગીલાલ ગોરધનદાસ ગાંધી,
શ્રી અજિતભાઈ ભોગીલાલ ગાંધી તથા સમસ્ત ગાંધી પરિવાર, નવસારી

કાર્યક્રમની રૂપરેખા

શનિવાર, તા. ૧૩-૦૪-૨૦૧૯, સાંજે

૬.૦૦ થી ૭.૦૦ : હરિઃઅં ધૂન અને ભજનો - હરિઃઅં મંડળ, લવાઇઓલપાડ, સુરત.

૭.૦૦ થી ૮.૦૦ : પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ભાઈ શ્રી નંદુભાઈને લખેલ પત્રોનું વાંચન
ડૉ. શ્રી મનસુખભાઈ પટેલ, સુરત.

૮.૦૦ થી ૯.૦૦ : પ્રસાદ

રવિવાર, તા. ૧૪-૦૪-૨૦૧૯, સવારે

૭.૩૦ થી ૯.૦૦ : નામસ્મરણ - હરિઃઅં ધૂન, નિત્ય પ્રાર્થના અને આરતી.

૯.૦૦ થી ૧૦.૩૦ : ભજનો- ભાવિક પટેલ વુંદ

૧૦.૩૦ થી ૧૧.૪૫ : એવોર્ડ વિતરણ અને પ્રવચન - ડૉ. શ્રી દક્ષેશભાઈ ઠાકર
(પૂર્વ કુલપતિશ્રી-વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી)

૧૧.૪૫ થી ૧૨.૦૦ : યજમાન પરિવાર તરફથી આભાર વિધિ

૧૨.૦૦ થી ૨.૦૦ : ગુરુવંદના અને પ્રસાદ

ઉત્સવ અને ઉતારાનું સ્થળ : શ્રી સમસ્ત મતિયા પાટીદાર સેવા સમાજ
કોર્ટની પાછળ, જૂનાથાણા, નવસારી. ફોન : (૦૨૬૬૩૭) ૨૫૮૦૧૭

વિશ્વાસ : તા. ૧૩-૦૪-૨૦૧૯, શનિવારે સાંજે બહારગામથી આવનાર અને ઉતારાના સ્થળે રોકવા
ઈશ્છનાર સ્વજનો તેમના આવવાનો સમય અને સંખ્યા તા. ૦૪-૦૪-૨૦૧૯ સુધીમાં
E-mail કે Mobile થી નીચે જણાવેલ નંબર ઉપર જાણ કરવા વિનંતી.

PROMSERVE

(02637) 255771, 246962/Mobile : 81286 63952

E-mail : promserve@gmail.com

ચિરાગ ગાંધી (નવસારી)

Mobile : 98796 53127

• વેબસાઈટ-ઈ-મેઇલ •
www.hariomashram.org
hariommota10@gmail.com

દ્રસ્તીમંડળ

શ્રી ગૌતમભાઈ વાડીભાઈ પટેલ
શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર છ. અમીન
શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ બી. રાવલ
શ્રી જોગેશભાઈ ડી. પટેલ
શ્રી પ્રણવભાઈ એસ. પટેલ

લવાજમ દર

છૂટક નકલ : રૂ. ૧૦/-
વાર્ષિક : રૂ. ૬૦/-
પાંચ વર્ષ માટે : રૂ. ૨૫૦/-
દસ વર્ષ માટે : રૂ. ૪૦૦/-

હરિ:ॐ ગુંજન અંગો

૧. બેટની રકમ હરિ:ॐ આશ્રમના નામે મનીઓર્ડરથી કે ચેક/ડી.ડી./ઈ-બેંકિંગ મારફતે આશ્રમના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

(ઈન્કમટેક એક્ટની કલમ-૮૦-જી-(૫)ની નીચે બેટની રકમ કરમુક્તિ પાત્ર છે.

૨. હરિ:ॐ આશ્રમ,
પો.બો.નં. ૭૪, નડિયાદ,
પીન કોડ : ૩૮૭૦૦૧.
મો. ૯૮૭૮૦૪૬૨૮૮

● પ્રકાશન સ્થળ ●

૮૮, પાયલ પાર્ક, સેટેલાઈટ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫

હરિ:ॐ આશ્રમ, નડિયાદ પ્રકાશિત

હરિ:ॐ ગુંજન

'HARI:OM GUNJAN' (Gujarati Bi-monthly)

વર્ષ-૧, અંક-૫

માર્ચ-એપ્રિલ, ૨૦૧૯

દોષમાંથી શીખો

દોષ તો બધા જીવોથી થાય છે, પરંતુ બધા જીવોને દોષની ચિંતા કંઈ થતી નથી. બીજા જીવોને ચિંતા તો દૂર રહી, તેનો જ્યાલ જ જાગતો હોતો નથી. દોષની ચિંતા કે ફિકર કર્યા કરવાથી દોષ ને દોષનું વાતાવરણ ઘટતું નથી, બલકે વધે છે. દોષ અને સ્ખલન તો બન્યાં કરવાનાં તેનાથી જે ચેતે ને ચેતીને વર્તે તેવા જીવને તેનો થયેલો દોષ તો તેને જગાડનારો સદગુરુ બને છે. દોષથી જે જીવ જાગે અને જાગીને જાગ્યા પ્રમાણેનું વર્તન કરે તેને દોષ નડતો નથી. દોષ થયો હોય ને તેનાથી જે જીવ જાગે તો તેવા જાગ્યાથી કરીને તેનામાં વેગ ને ગતિ પણ વધે. તેવો જીવ વિશેષ ને વિશેષ તેવાં કર્મ પરત્વે વધારે ને વધારે સાવધ રહે છે. ભૂલ કે દોષનું કે સ્ખલનનું વારંવાર ચિંતિવન કરવાનું ન હોય. તેથી તો દોષના વાતાવરણમાં મન પુરાયેલું રહે છે. માટે તેનાથી સાવધ બનવામાં સાર છે. દોષ થવાનું યોગ્ય ભાન જે જીવને જાગે તેને તેમાંથી ઉચ્ચે આવી જતાં વાર ન લાગે. જીવનનું મૂલ્યાંકન જીવથી થયેલા દોષોથી કંઈ થોડું મપાય છે? આપણે બધાં જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી દોષ થાય; પરંતુ જે જીવનનો ટેક આપણામાં જાગ્યો હોય તો ચેતી જવાતાં વાર નથી લાગતી, માટે સદાય નિશ્ચિત રહેવેલું. અમારે મન તો દોષમાંથી માનવી કેટલું શીખે છે એ જ ધણું ધણું મહત્વાનું છે. જે જે કંઈ બને તેનાથી જો શીખતાં રહીએ તો ધણો લાભ થાય ને તો જ જીવતું રહેવાય.

જીવનપ્રવેશ, આ-૩, પુ. ૧૦૦-૧૦૧

- શ્રીમાટી

સંકલન :

ડૉ. ચંપકભાઈ ર. મોદી, નડિયાદ

શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ
માનદંત્રી, હરિ:ॐ ગુંજન, નડિયાદ

હરિ:ઓં ગુંજન

માર્ચ-એપ્રિલ, ૨૦૧૯

અનુક્રમણિકા

માનદંતપીશ્રી : રાજેન્ડ્રભાઈ રાવલ

સંકલન : ડૉ. ચંપકભાઈ ર. મોટી
નાડિયાદ.

- પમી તારીખે દ્વિમાસિક અંક પ્રગત થાય છે.
- સરનામું બદલાયું હોય તો ગ્રાહક નંબર સાથે તાત્કાલિક હરિ:ઓં આશ્રમ, પો.બો. નં. ૭૪, નાડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ને લેખિત જાણ કરશો.

સાધક-લેખકોને નિયંત્રણ

પૂ. શ્રીમોટાના સાધકો-ભાવકોને તથા અન્ય લેખકો-કવિઓએ 'હરિ:ઓં ગુંજન' દ્વિમાસિક સામયિક માટે તેમનું સાહિત્ય કાગળની એક બાજુ સુવાચ્ય હસ્તાક્ષરે હરિ:ઓં આશ્રમ, નાડિયાદને મોકલી આપવો.

✿ લખાણ અંગે ✿

- શ્રીમોટાનાં સાહિત્ય વિષયક
- શ્રીમોટાનાં જીવન વિષયક
- પોતાના મૌન-સાધનાના અનુભવો
- કાય, નિબંધ, વાતાં કે સંવાદ સ્વરૂપે સ્વર્ચ અને સુવાચ્ય સાહિત્ય મોકલવું.
- નાડિયાદ આશ્રમની પ્રવૃત્તિવિષયક માહિતી યોગ્ય સમયે સામયિકમાં સ્થાન આપવામાં આવશે.
- દ્વિમાસિક સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતાં લેખ લેખકના પોતાના અંગત વિચારો છે.

મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ.
સિટી મિલ ક્રમાઉન્ડ, કંકરિયા રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	શ્રીમોટા : અદૈતાનુભૂતિ	કાર્તિક્ય અ. ભણ
૨.	'સર્વ કંઈ ઈશ્વર કરાવે છે'; 'ધાર્યું તો ધણીનું થાય છે.'	શ્રીમોટા
	- આત્મનિરીક્ષણ (વસંતતિલક)	શ્રીમોટા
૩.	ભગવાનનું દર્શન, તેનો અનુભવ અને સાક્ષાત્કાર એટલે શું ?	શ્રીમોટા
૪.	મૌન અને એકાગ્રતા	શ્રીમોટા
૫.	સાચી શરણાગતિ	શ્રીમોટા
૬.	સંતાનો પ્રતિ માબાપનો ધર્મ	શ્રીમોટા
૭.	મનાદિના શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા	શ્રીમોટા
૮.	સંવર્ધણોની આવશ્યકતા	શ્રીમોટા
૯.	લગ્ન એક માંગલ્ય પ્રેમ (મંગલાષ્ક)	શ્રીમોટા
૧૦.	સાધક એટલે સૂક્ષ્મ સંગ્રહમીર	શ્રીમોટા
૧૧.	સદ્ગુરુને સમજવામાં અંતેવાસીઓની મુશ્કેલી	શ્રીમોટા
૧૨.	સંસારમાં જીવવાનો હેતુ	શ્રીમોટા
૧૩.	પ્રાર્થનાની રામભાગ શક્તિ - ધન્ય કરજે (શિખરિણી)	શ્રીમોટા
૧૪.	મોટાચરણો : આંતરપ્રવેશ	કાર્તિક્ય અ. ભણ

હરિ:ઓં આશ્રમ, સુરત
રામનવમી ઉત્સવ

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૧મો સાક્ષાત્કાર દિન રામનવમી ઉત્સવ
તા. ૧૩-૦૪-૨૦૧૯, શનિવાર અને
તા. ૧૪-૦૪-૨૦૧૯, રવિવાર

❖ ઉત્સવ સ્થળ ❖

શ્રી સમસ્ત મતિયા પાટીદાર સેવા સમાજ
કોર્ટની પાછળ, જુનાથાણા, નવસારી, ફોન : (૦૨૬૩૭) ૨૫૮૦૧૭
અંજત ગાંધી - ૮૮૨૦૧ ૪૪૩૦૮

પૂજય શ્રીમોટાના સાક્ષાત્કારની વાત કરીએ તો ઈ.સ. ૧૮૭૦માં મનની નીરવતાનો, ઈ.સ. ૧૮૭૪માં દૈત્યોનો સાક્ષાત્કાર અને ઈ.સ. ૧૮૭૮માં રામનવમીના શુભાહિને અદ્વૈતનો સાક્ષાત્કાર શ્રીમોટાને થયો હતો. રામનવમી નિમિત્તે શ્રીમોટાના અદ્વૈત-સાક્ષાત્કારની વાત કરીએ તે પહેલાં ઈ.સ. ૧૮૭૦ના અને ઈ.સ. ૧૮૭૪ના સાક્ષાત્કારની વાત કરી લઈએ.

પૂજય શ્રીમોટાને અજપાજપ ઈ.સ. ૧૮૮૮થી શરૂ થયા એ પછી બે વર્ષ બાદ ઈ.સ. ૧૮૭૦માં ‘મનની નિરવતા’ની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. આ સંદર્ભમાં શ્રીમોટાએ કહ્યું હતું, “એ વેળા નિદ્રા લગભગ નહીં જેવી રહેતી. રાતોની રાતો જાગ્રત દરશામાં રહેવાનું થતાં વર્ષોનાં વર્ષ તેવાં પસાર થયાં છે. એ સાથે સાથે દિવસના બાર બાર કલાક ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘની ઓફિસમાં કામ કરતો જ હતો. આ બધું ભાવનાના પ્રાબલ્યને લીધે આપોઆપ થતું હોય છે. તેથી શરીરને કે તેના બીજા આંતરિક ભાગોને કશી ઠંડા થતી નથી.” પૂજયશ્રી એમ કહે છે કે તામસિક મનવાળાને જાગ્રા વિચારો ન ઉદ્ઘાત હોવાને કારણે જ એને નીરવ થવામાં તે સ્થિતિ સહાયરૂપ ન થાય. રજસમાં પ્રવેશિને તે બાદ જ તેને પણ નીરવ થવું પડે. જેણે આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી છે એના જીવને મૂળમાં તેના પરત્વેની ધગધગતી તમના પ્રગટેલી હોવી જોઈએ. શ્રી રમણમહર્ષિ આ ‘નિરવતા’ને ‘નિશ્ચલતા’ તરીકે વણવે છે.

શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસના પરમ ભક્ત-શિષ્ય તથા શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૂત જેવા અદ્ભુત ગ્રંથના રચયિતા માસ્તરમહાશયોને ઠાકુર શ્રીરામકૃષ્ણે કહ્યું હતું, “નિરાકારમાં શ્રદ્ધા એ તૌ સારું, પરંતુ એવી ભાવના રાખવી નહીં કે માત્ર એ જ સારું, બીજું બધું ખોટું. એટલું જાણજો કે નિરાકાર પણ સારું, તેમજ સાકાર પણ સારું.” (આદિ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય માટે એમ કહેવાય છે કે પ્રથમ એમને નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપલબ્ધિ થઈ હતી અને ત્યારબાદ ડાંગાસ્નાન કરવા જતા બનેલ એક ઘટનાથી - મહામાયાની કૃપાથી સગુણ - સાકાર બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો, અનુભવ થયો હતો. જડ અને ચેતનમાં શક્તિતત્ત્વ

વ્યાપ્ત છે.) બીજા એક પ્રસંગે ઠાકુરે કહ્યું હતું કે, “સાકારમાંથી જ નિરાકારમાં જવાય.” પૂજય શ્રીમોટાને સૌપ્રથમ સાકારનો - સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો. આ ઉપલબ્ધિ શ્રીમોટાને ઈ.સ. ૧૮૭૪માં થઈ હતી. શ્રીમોટાને બે-ત્રણવાર શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થયાં હતાં. શ્રીમોટાના શબ્દોમાં તે નીચે પ્રમાણે હતું.

“તે કૃષ્ણ મુરલીધારી અને એવી રીતના નહીં. તેમ આ પાર્થિવ શરીરનાં તત્ત્વોના પણ નહીં છતાં પરમ સૌંદર્યથી છલોછલ ભરપૂર અને અપાર તેજના અંબારથી ભરેલા સદેહી કૃષ્ણનાં દર્શન તે હતાં. બધું સૌંદર્યમય તે હતું. સૌંદર્ય જ સૌંદર્ય. અવર્ણનીય તે દર્શન હતું.”

તે સ્વરૂપ એટલું અને એવું તો મનોહર અને હદ્યંગમ હતું કે તેના આકર્ષણની તોલે બીજા કશાની પણ કલ્પના આવવી શક્ય નથી. તે મુલાયમ, અપારદર્શક સ્ફટિક જેવું ખૂલતું, નીલવર્ણરંગી જીવત દર્શન હતું. દર્શન સ્થિર ન હતું. રમતું, હાલતું, ચાલતું, તો વળી પાસે આવતું અને પળમાં શરીરની અંદર પણ પેસી જતું અનુભવાતું અને તે આધારના જુદાં જુદાં મનાદિકરણોને સ્પશતું અને ત્યાં કંઈક સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયા કરતું હોય એવું લાગ્યા કરતું હતું. ક્યાંક ક્યાંક તો તે અંદર પ્રવેશી તેનું તેનું સમારકામ કરતું પણ અનુભવાતું. ભૂકુટિ અને બ્રહ્મચર્ચના ભાગમાં પોતાને પ્રસ્થાપિત કરતું અને હદ્યમાં બિરાજેલું પણ અનુભવાતું હતું. સમગ્ર આધાર તપ્તવર્ણી અને પાર્શ્વપ્રકાશથી આલોકિત થયેલો જ્ઞાતો હતો. પોતે પોતાને પણ અનુભવી શકાય એવી ભૂમિકા પણ અનુભવાતી હતી. તો કોઈક પણોમાં તેનો વિસ્તાર પણ અનુભવાતો હતો. તે શ્રીકૃષ્ણનું અલૌકિક દર્શન એટલું તો અદ્ભુત, રોમાંચક, મુખ્ય, સ્નિગ્ય, કોમળ હતું કે ન પૂછો વાત ! સમગ્ર શરીર તો વજન વગરનું બની ગયેલું હોય એવું લાગતું હતું. તેની અસર ચિરસ્થાયી સમગ્ર આધારમાં અને તેનાં કરણોમાં રહ્યાં કરેલી અનુભવાયા કરેલી છે. અને તેની અસર તે પછીથી ચિરસ્થાયી એની કૃપાથી નીવડેલી છે.’ શ્રીમોટા કહે છે, “ખરો સગુણનો સાક્ષાત્કાર એટલે પોતાના

આધારમાં ગુણશક્તિનો પ્રાહુર્ભાવ થવો તે છે.” શ્રીમોટાને સગુણ બ્રહ્મના આ સાક્ષાત્કાર પછી સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મતર, સૂક્ષ્મતમ અને દિવ્ય પ્રદેશોનાં વિઘ્નો, પ્રગટ્યાં હતાં, પરંતુ તે દિવ્ય કૃપાની મદદથી તે બધાનું નિવારણ થઈ શક્યું હતું.

ઈ.સ. ૧૯૮૮માં કરાચીમાં કાળીચૌદસના દિવસે એક ઓલિયાએ શ્રીમોટા સમક્ષ ગ્રક્ત થઈ કેટલીક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા શ્રીમોટાની શરીરશુદ્ધિ અને ઈન્દ્રિયશુદ્ધિ કરી હતી અને કહ્યું હતું, “બન્ને શુદ્ધિઓ થતાં હવે તું આભશુદ્ધિ પામ્યો છું. હવે તારે બીજી શુદ્ધિની જરૂર નથી. હવે તારે જે છેલ્લી કિયા કરવાની છે તે રામનવમીને દિવસે તું જ્યાં હોય ત્યાં કરજે.” શ્રીમોટા સાથે ઘેટેલ આ અદ્ભુત પ્રસંગની શ્રીમોટા વાત કરતા હતા ને કરાંચી ‘observer’ના તંત્રી શ્રી શર્મસાહેબ આવી ચડ્યા. તેમની વાંટીમાંનું ચિત્ર જોઈ શ્રીમોટાએ કહ્યું હતું કે આ ઓલિયા મને મળ્યા હતા. તે બીજા કોઈ નહીં પરંતુ શિરડીના સાંઈબાબા હતા.

શ્રીમોટા એમના અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારની વાત કરતાં કહે છે, “૧૯૮૮ના માર્ચની ૨૮મીએ રામનવમીની રાત્રે કાશીમાં અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારનો અનુભવ થયેલો. જાણો અનેક કોટિ સૂર્યનો પ્રકાશ આજુબાજુ પથરાઈ જઈને શરીરમાં પણ પ્રવેશ્યો ત્યારે મહાસમાધિમાં ઉત્તરી જવાનું બનેલું. સમાધિમાંથી જાગતાં જોયું તો શરીરનો ગુહ્યભાગ અને તેની આજુબાજુનો ભાગ પણ બળી ગયેલો, જેની દવા બનારસ યુનિવર્સિટીના આયુર્વેદિક કોલેજના ડીન શ્રી પાઠકસાહેબ પાસે કરાવેલી. તે અનુભવની વેળાથી, ત્યારથી જ મુક્ત દશાની શરૂઆત થઈ ચૂકી.” I am omnipresent હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું. “એવી ચેતનાત્મક ભાવનાનો સર્વ પ્રકારે વિકાસ પ્રવર્તમાન હતો અને છે.” તે કાળે જે અનુભવ થયો તે પણ એક સગુણનો અનુભવ હતો. તેમાંથી તત્કાલિક હનુમાનકૂદકો મારીને અથવા હનુમાનકૂદકમાંથી નિર્ગુણના અનુભવમાં પ્રવેશવાનું બન્યું હતું.

મજાની વાત તો એ છે કે અદ્વૈતના અનુભવને ભાષા કે વાણી દ્વારા સમજાવી શકતો નથી. આમ છતાં જિજ્ઞાસુઓની જિજ્ઞાસાને સંતોષવા શ્રીમોટાએ કહ્યું હતું કે પોતે બધામાં હોવા છતાં નોખો પણ હોય

અને એકરૂપ પણ. એવું સતત અનુભવાયા કરતું હતું. તાદાત્મયનો-ચેતનાનો ગુણધર્મ તે પછીથી જીવનમાં પ્રગટવા માંડ્યો. શ્રીમોટાના કહ્યા પ્રમાણે, “અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારમાં ચેતનાત્મક તાદાત્મ્યતા સંયંગ એકધારી પ્રગટેલી રહે છે.”

રામનવમીએ જેનો જન્મદિન છે એવા પૂ.વિમલાબેન ઠકાર અને પૂજય શ્રીમોટાનું વખતો-વખત મળવાનું અને સત્સંગ વાર્તાલાપ થતો હતો. ‘માનવપ્રેમી’, ‘જીવનરસિક’, ‘પ્રભર ગાંધીભક્ત’, ‘કર્મઠ’, ‘સમાજસેવક’, ‘ક્રેણવડીકાર’, ‘અધ્યાત્મ-વિજ્ઞાની’ તરીકે શ્રીમોટાને બિરદાવનાર વિમલાબેન ઠકારે કહ્યું છે કે, “અધ્યાત્મમાં હજુ અંતિમ શષ્ટ કહેવાયો નથી અને કદાચ ક્યારેય નહીં કહેવાય એટલે મનુષ્યમિતી માટે આશા છે. નહિતર એવું થાત કે પૂર્વજીઓ બધું કહી દીધું છે. આપણે હવે કંઈ કરવાનું રહેતું નથી.” પૂજય શ્રીમોટાએ પણ ‘મોટાચરણે’ના રચયિતા શ્રી એ.જ. ભણ્ણસાહેબને સત્સંગ વાર્તાલાપ દરમિયાન કહ્યું હતું, “ભણ્ણસાહેબ આ અધ્યાત્મના માર્ગમાં પૂર્ણવિરામ જેવું કશું જ નથી, એ અનંત છે અને ચાલ્યા જ કરે છે.” અને આથી જ શ્રીમોટાએ ભણ્ણસાહેબ સાથેની વાતચીતમાં શ્રીઅરવિંદના પૂર્ણયોગને (‘અતિમાનવતા’) શક્યતા તરીકે નહીં પરંતુ વાસ્તવિકતા તરીકે વર્ણિત્યો હતો તથા કહી દીધું કે “આ પ્રોસેસમાં છે અને ભવિષ્યમાં થઈને રહેશે.”

સંસ્કૃત ભાષાના અંંગ અભ્યાસી, ઉત્તમ કક્ષાનાં વિશ્વેષક, પ્રભર વિદ્વાન, સંસ્કૃત ભાષાનાં અનેક પુસ્તકોના લેખક અને સંપાદક સ્વ. પ્રા. આર.બી. આથવલે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં શ્રીમોટાના વિદ્યાગુરુ હતા, પરંતુ ત્યારબાદ લગભગ ૨૦-૨૫ વર્ષો બાદ તેમણે શ્રીમોટાને તેમના પરમાર્થ માર્ગના પથદર્શક ગુરુતરીકે અપનાવ્યા હતા. તેમણે તેમના એક લેખમાં શ્રીમોટા વિશે એમ લખ્યું હતું, “શ્રીમોટાને અંતરાત્માનું સાક્ષાત્ દર્શન થયું છે અને અંતરાત્માનું મનોમન (બાધ્ય ચતુરાદિ ઈન્દ્રિયો વડે નહીં) દર્શન થવું એ જ સાધકોનું, યોગીનું એક નિશ્ચિત લક્ષણ છે... અંતરાત્માનાં દર્શન માટે એવો યોગ, એવી પ્રભર તપસ્યા શ્રીમોટાએ આચરી છે.” *

સર્વ કંઈ ઈશ્વર કરાવે છે એ વાત તત્ત્વજ્ઞાનની દસ્તિએ સોએ સો ટકા સાચી છે. પરંતુ એ આપણે ત્યારે જ કહી શકીએ જ્યારે આપણે પળેપળ ભગવાનના જ ભાવમાં રવ્યા કરતાં હોઈએ, દુંદોની પાર ગયાં હોઈએ, અહમું પૂરો ઓગળી ગયો હોય, ત્રિગુણાતીત થયાં હોઈએ ને આપણે એના પૂર્ણપણે સચેતન યંત્ર બની ચૂક્યાં હોઈએ.

આપણા મનમાં પસાર થતા અનેક વિચારો, આપણામાં ઉદ્ભબતી વૃત્તિઓ, આપણા ચિત્તના સંસ્કારો, આપણા આગ્રહો વગેરે જ્યાં સુધી મનમાં ડોક્યાં કરતાં હોય ત્યાં સુધી આપણાથી એમ ન કહેવાય કે એ બધું ભગવાન કરાવે છે, ‘જેમ એ કરાવશે એમ કરીશ,’ ‘બધું જ પ્રભુ કરાવે છે ને કરાવશે’ – આવું બધું બોલવાનો કશો અર્થ નથી.

આપણાં મનને, પ્રાણને, ચિત્તને, બુદ્ધિને, અહંકારની અનેક પ્રકારના વળાંકો વગેરેને આપણે જો પૂરેપૂરું સમજી ન શક્યાં હોઈએ તો પૂરું સમજી લેવું ઘટે. આપણે તો પ્રકૃતિના પ્રેર્યા વર્તીએ છીએ ને આપણો અહમું આપણને ધકેલ્યાં કરતો હોય છે.

*

શ્રી ભગવાનને પંથે જેને જવું છે, એના બધા ભ્રમો ભાંગી જવા જોઈશે. “ધાર્યું તો ધણીનું થાય છે,” આ સૂત્ર ને તેની ભાવના ઉત્તમ છે; પણ જીવમાત્રમાં જે ચેતન રહેલું છે એ કંઈ નમાલું નથી, સર્વકંઈ કરવાને શક્તિમાન છે. મરણિયો નિર્ધાર જો પ્રગટે છે તો પ્રભુકૃપાથી બધું થઈ શકે છે. લોક જેમાં ને તેમાં ઉપરનું કથન ને એવાં બીજાં કથનો ટાંકતાં હોય છે. આમ જે બોલે છે તેનામાં અહંકાર નથી હોતો એમ નહિ. જેનામાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની નમ્રતા પ્રગટેલી છે ને જેનું અહમું પૂરેપૂરું ઓગળી ગયેલું છે તેવો જીવાત્મા તેવું બોલે તો તે યોગ્ય ગણાય અથવા તો બહુ બહુ તો જે સાધક સંપૂર્ણ જ્ઞાનપૂર્વકની નમ્રતા

કેળવવાનો જીવતોજાગતો સચ્ચાઈ ભરેલો અભ્યાસ કેળવે છે, તેવો જીવ નમ્રતા કેળવવાના હેતુથી એવું ઉચ્ચારે તો કંઈક યોગ્ય ગણાય. પરંતુ જેનામાં નર્ય અહમું ભર્યું પદ્ધતું છે ને જેને સાધનાની કશી ગતાગમ નથી, તે જો તેવું બોલે તો તે વદ્તોબ્યાધાત છે.

*

‘કર્તાહર્તા તો ભાઈ ! ભગવાન છે; એની મરજી પ્રમાણે બધું ચાલ્યાં કરે છે,’ એવું એવું બોલનારાં જગતમાં ધાંશાં લોક નજરે પડે છે તેવું બોલવું માત્ર ઉપરછલ્યું ને ખાલી ખાલી છે. જ્યાં સુધી ભાગવતજ્ઞવન જીવવાનો મરણિયો નિર્ધાર પ્રગટ્યો નથી, જ્યાં સુધી તેમાં યાહોમ કરીને સંપૂર્ણપણે જંપલાવવાની શક્યતા પ્રગટી નથી, જ્યાં સુધી આધારના નિભન કરણોના વળાંકોને પકડી પકડીને ટાળવાનું કર્યું નથી ત્યાં સુધી ઉપર પ્રમાણે બોલવું ને તે પ્રમાણેની માન્યતામાં રહીને પ્રકૃતિવશ હંમેશ વર્ત્યે જવું એને એક પ્રકારનો દંભ લેખી શકાય. કેટલાક એનો એમ પણ બચાવ કરતાં જોયા છે કે તે સમયે તેનો તેવો Mood-માનસિક વૃત્તિ તરંગ હોય એટલે તેના પ્રવાહમાં તણાઈને બોલાતું હોય છે. તે ગમે તે હો. એમ બોલીને માનવી પોતાને કંઈ કરવું ન પડે એવા પ્રકારની છટકબારી શોધતો હોય છે. જીવ-ને એવા પ્રકારનાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, ભક્તિ આદિ તો પ્રભુ પર પ્રગટેલાં હોતાં નથી ને બોલવા પ્રમાણેની નિષ્ઠા તો છે નહિ એટલે એ નર્યો મિથ્યાચાર જ ગણાય.

*

કેટલાંક જીવોને જરા પરમાત્મા તરફ વળવાની વૃત્તિ થાય છે ત્યારે—અને તે વૃત્તિ તમશાનું થોડું જોસ પકડે છે ત્યારે પણ—એક વિચિત્ર મંત્રયની પકડને લીધે તેમનો વિકાસ રુંધાય છે, અથવા બહુ ધીમો થાય છે. પોતે હવે તો ભગવાનને શરણે ગયો છે, એટલે

બાકીનું બધું સચરાચર પરમ ચૈતન્યશક્તિ સંભાળી લેશે અથવા લે છે અને હવે એણે તો ભગવાનમાં દઢ શ્રદ્ધા રાખ્યા સિવાય બીજું કશું કરવાનું નથી એમ તે કલ્પી લે છે.

આ માન્યતાની રહે આગળ ચાલતાં ચાલતાં પોતે જે કંઈ કરે છે તે, અને પોતાની જે કોઈ સંજોગોમાં આવવાનું થાય છે તે બધું ભગવાન જ કરાવે છે, અને પોતે તો અનું એક નિમિત્તમાત્ર છે એમ જીવ કલ્પવા માડે છે. આવી માન્યતાથી જ સાધકમાં જે નન્ત્રતા હોવી જોઈએ તે પોતામાં આવે છે એમ તે માનવા માડે છે. ‘ભગવાનની ઈશ્વા વિના એક પાંદડું પણ હાલનું નથી’, એવાં એવાં શ્રુતિવાક્યોનો, તથા અનેક સંતોષે એવો શરણભાવ રાખ્યો ત્યારે તેમની કસોટી તો થઈ, પણ તેમાંથે તેમણે શ્રદ્ધા કાયમ રાખી તો તેમનાં હુંબો પરમાત્માએ ટાજ્યાં; એવા પ્રસંગોનો પણ તે આધાર લે છે. એટલે તેઓની માફક પોતે પણ ભગવાનને શરણ ગયો છે એટલે ‘જે કંઈ સુખદુઃખ આવી પડે તે બધું સહી લેવું અને તે ભગવાને જ મોકલ્યું છે’ એવી માન્યતાને આધારે પોતાનું જીવન ઘડવાનો દેખીતો પ્રયાસ કરે છે.

પણ એવા સંતોની શરણાગતિમાં ને આવી પ્રાથમિક, પ્રારંભિક કલ્પી લીધેલી શરણાગતિમાં ઘણો ફેર છે એટલે જ આવા સાધકને સોસવું પડે છે. ને તેની પ્રગતિ ધીમી થાય છે. આપણામાં કર્મના નિયમની ઉપરછલ્લી સમજણને લીધે જે એક જાતની નિઃસત્ત્વ દૈવાધીનતા કદી કદી આવી જાય છે તેનો જ એક સ્વાંગ પ્રાથમિક કક્ષાના સાધકની ઉપરની કલ્પના કે માન્યતા છે.

આવી માન્યતાથી સાધક પોતે સાધક છે, ને સિદ્ધ નથી એ હકીકત ભૂલી જાયછે; અથવા તેનો ઈન્કાર કરે છે. ‘ઈશ્વર સર્વકંઈનો કર્તાહર્તા છે,’ એ અંતિમ સત્ય તરીકે ભલે સાચું હોય અને છે, પણ સાધક જો પોતાનાં બધાં વર્તનમાં અને પોતાના બધા

સંજોગોમાં ઈશ્વર ઉપર જ જવાબદારી નાંખી દેશો તો તેથી અને જ નુકસાન થશે. માનવજીવનમાં તો અનાં અનેક પૂર્વકર્માને પરિણામે પડેલા સંસ્કારો, તેની માન્યતાઓ, તેની લાગડીઓ, તેની બુદ્ધિનાં વલાણો, તેના પ્રાણની વાસનાઓ, તેનો અહંકાર વગેરે કંઈ કંઈ અશુદ્ધ-નીચલા થરની પ્રકૃતિનાં-તત્ત્વો અસર પાડ્યાં કરતાં હોય છે. કેટલીક અસરો તો એવી સૂક્ષ્મ અને છૂપી હોય છે કે તે પારખવા માટે પણ ભારે જાગૃતિની અને સાધનાની જરૂર રહે છે. અને તે ભૂસી નાખવા તો વળી વધારે પરિશ્રમ ને ખંત જોઈએ છે. જેમ પથ્થરમાં પણ ઈશ્વરનો-ચેતનાશક્તિનો-આવિર્ભાવ છે ને માનવીમાં પણ છે, પણ બન્નેમાં ઘણો વાસ્તવિક ફરક છે; તેમ પ્રકૃતિનાં બધાં બળોમાં જો કે ચેતનાશક્તિ રહેલી જ છે તોપણ તેમાં ઘણો ફેર હોય છે. એટલે સાધકના દરેક કામમાં કે દરેક સંજોગમાં પરમાત્માનો પૂરો આવિર્ભાવ નથી હોતો પણ સાધકની પોતાની જ નિઝન થરની પ્રકૃતિનો પણ આવિર્ભાવ સાથે સાથે હોય છે. આથી પ્રકૃતિના સ્વભાવથી કયું કામ તે કરે છે, તે શોધી કાઢવાનું સાધકને માટે ઘણું જરૂરી છે.

જે અંતિમ સત્ય છે તે સત્યનો અનુભવ કરી શકવાની કક્ષાએ પહોંચ્યા પહેલાં તેવા અનુભવીનું અનુકરણ કરવું, કે તેવું કલ્પવું કે માનવું એ સાધકને માટે જોખમકારક છે. નવા નવા સંજોગો, વ્યક્તિઓ, સંબંધો, વિચારો-એ બધામાંથી જે નવજાત અનેક મથામણો ને ઠોકરો ખાઈને તેણે તારવવું જ પડશે, તે નવજાતની તારવાણીમાં અને એવી માન્યતાથી વળી કેટલીક વધારે ઠોકરો ખાવી પડશે. પોતાની ભૂલ જ્યાં સુધી સૂજે નહિ ત્યાં સુધી તેને નિવારવા કોઈ પણ તૈયાર થઈ શકતું નથી. દરેક સંજોગ અને શિખવવા માટે પ્રસૂઅ કૃપા કરીને આખ્યો છે અને એમાંથી એણે પોતાની પ્રકૃતિનું કંઈ બાબતમાં રૂપાંતર કરવાનું છે તે જોવા સદાય જગત રહેવું પડશે, તેથી તેવી દસ્તિએ તેણે તે સંજોગોને જોવા જોઈએ; તો જ

પોતાનાં વર્તન, વાણી કે વિચારમાં કયાં અકુશળતા છે, તેની તેને ખબર પડશે. શરણભાવ, સાચી રીતનો શરણભાવ, પણ એમ ને એમ મળતો નથી. તે પણ ભાવનાપૂર્વક, જ્ઞાનપૂર્વક પુરુષાર્થથી કેળવવો પડે છે. જેમ જેમ એનો સ્વભાવ, એની પ્રકૃતિ, પ્રભુભાવના સંચાર માટે લાયક થતી જ્યાં છે તેમ તેમ જ એનો શરણભાવ વધે છે. તે પહેલાંનો શરણભાવ તો એક માન્યતા જ છે-જીવનની નક્કર હકીકત નહિ. એના પુરુષાર્થનું ફળ અપાવનાર ચૈતન્યશક્તિ જ છે એમ પાછું દઢાવીને, પુરુષાર્થના કારણે આવી જતા અહંકારને એણે ટાળવાનો છે, એ વળી બીજો પ્રશ્ન છે.

*

પ્રભુ જરૂર એને સહાય કરવા ઉત્સુક હોય છે, પણ તે કલ્પે છે તે રીતે સહાય મળી શકે નહિ. પ્રભુનો ઉપદેશ જીવનમાં મળતા પ્રસંગો દ્વારા અપાય છે. અને અનેક જીતના અનુભવ કરાવીને તે ઉપદેશ પાક્રો કરાવવાનો તેનો હેતુ હોય છે. એટલે જ પોતાની ભૂલ કયાં થઈ તે જોવા આંખ તત્પર હોય તે જ અનુભવ ઉપરથી શીખી શકે.

સર્વભાવે ને સર્વ રીતે શરણાગતિની ભાવના જ્ઞાનપૂર્વક સાધકમાં પ્રગટે, એટલે કે જો તેના આધારના સર્વ કરણો સર્વ પ્રકારની શુદ્ધિને પામ્યાં હોય તો બાળક જેમ પ્રકૃતિવશાત્ત નિશ્ચિંતતાથી ને નિરાંતથી આનંદ માણાતું માના ખોળામાં રહે તેવી, પણ પ્રજ્ઞાપૂર્વકની ભૂમિકા સાધકની બને તે વેળાએ - તેનું ઈશ્વર બધું સંભાળે છે' - તે હકીકતે સાચું ઢરે છે. તેવી દશા થયા પહેલાં સાધકે તેવું માનવાની બ્રમજામાં કદી પણ પડવું નહિ; પરંતુ તેમાં સર્વ પ્રકારનો જોક પ્રભુની કૃપાનો એકમાત્ર સહારો લઈને તેનાં સર્વ કરણોની શુદ્ધિ થાય તેમાં જ એકાગ્ર ને કેન્દ્રિત હોવો ધારે.

જીવનપગરણ, દિ.આ; પૃ. ૨૨૫ થી ૨૩૦

*

આત્મનિરીક્ષણ (વસંતતિલકા)

વર્ષાની માંઢી ઊભરાય અસંખ્ય કીરી, તેવી રીતે ઊભરતી ઉરવૃત્તિ મારી; કેમે કરી નવ શમે, મથતો ઘણો હું, એ તાપ ના સહી શકું, કર કે કૃપા તું. મારો સ્વભાવ કરુણા-મુદિતા-સ્વરૂપે, સંપૂર્ણ ફેરવી શકું યદિ મૈત્રી રૂપે, તો વાસના કાય સમૂળગી સર્વ થારો, તેવું થવા પ્રભુ મને બણશક્તિ દેજે. મારું નિરીક્ષણ કર્યા કરતો રહું છું, તેથી જ દોષ મુજ ખોળી શકું, પ્રભુ, હું; ને હું મથ્યા જ કરું નિત્ય સુધારવા તે, તેવી, કૃપાથી, રહી જાગૃતિમાં શકાયે. આવીશ ધન કરી કો' દી' હું તારી પાસ, હું તે વિના જરી ન જંપીશ, ના ઠરીશ, સર્વસ્વ શક્તિ મુજ ત્યાં બધી વાપરીશ, ધાર્યું ગમે ત્યમ કરી પણ મેળવીશ. દાવાનણે હુઃખ તણા બળી હું રહ્યો છું, પાડ્યા હું ભૂમ કરતો, બચવે ન શે તું? ના સાંભળે કંઈ કશું મુજ રાંકનું તું, તોયે મને હદ્ય આશ, ઉગારશે તું. પાસે ન કેં સબળ સાધન, હું કરું શું? એવો હું નિર્બળ પ્રભુ, બહુ રીતથી છું, તોયે છતાં હદ્ય હિંમત ભીડી ભારે, યતનો કર્યા કરું કને તુજ આવવાને. તું-દેખતાં અવગુણો બહુ મેં કર્યા છે, લાગું પછી હદ્યમાં પ્રિય હું તને શેં? મોઢે કયેથી વિનવું તુજને પ્રભુ, હું? આવે મને બહુ જ લાજ, છતાં હું છોરું.

(‘જીવનસંશોધન’ આ. ૧, પૃ. ૧૦૪, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૪૪, ૧૪૫)

ભગવાનનું દર્શન એટલે અમૃક કાલ્યનિક ભાવ એટલે કે મનની કોઈ કલ્યાના નથી. સંસ્કારપરપારગત જામેલી આપણામાં એ બાબતની જે એક પ્રકારની ભાવના છે તે પણ તે નથી. શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી દર્શનની સ્થિતિ પણ એક પ્રકારની મર્યાદા છે. ભગવાનના ભાવનું આપણામાં પ્રત્યક્ષ થવું એનો અર્થ એ છે કે એના ભાવની અંદર રહેલાં તત્ત્વો-જેમ કે એનું સચરાચરપણું, એની અનંત અમર્યાદશક્તિ, અનેક પ્રકારના ગુણોની ને ગુણોથી પરની શક્તિ, એનું સચિકલ્યપણું ને નિર્વિકલ્યપણું વગેરે આપણામાં પ્રત્યક્ષ અનુભવરૂપે પ્રગટ થાય ત્યારે એનાં દર્શન થયાં ગાણાય. ભગવાને જે આ સૂચિ રચી છે તેની પાછળ કોઈ ગૂઢ હેતુ હશે જ — છે; એ હેતુને પાર પાડવામાં પ્રત્યેક જીવ સંકળાયેલો છે. આપણને આત્માની સ્થિતિનું ભાન થતાં તે હેતુનું, સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે, ને એમ આપણે ચંત્ર બનીએ છીએ. પળેપળ એવી ભાગવત સ્થિતિમાં નિરહંકારપણો ને અભેદભાવે રહેવાયાં કરાય અને પળે પળ તેવાં ભાગવતી કાર્ય થયાં કરે એનું નામ ભગવાનનું દર્શન.

*

શ્રીભગવાનના અનુભવ માટે અમૃક શરતો પૂરી કરવી પડતી હોય છે. તેમાંની કેટલીક નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે છે : — શ્રીભગવાનના અસ્તિત્વનો હદ્યથી જ્ઞાનભક્તિ પૂર્વકનો નિશ્ચય, ‘સર્વરૂપ ભગવાન એ મારો આત્મા છે’, એવી ઊંડા અંતરની જ્ઞાનપૂર્વકની સમજ, સર્વરૂપ ભગવાન જ છે એવો હદ્યમાં હદ્યથી જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો સ્વીકાર, પોતાની જાતની સંપૂર્ણ ઓળખ, એને સ્વકર્મથી સંતોષવા એ જ એની પાકી સમજ; આવું આપણે શ્રદ્ધાથી રોજ ને રોજ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિથી, હદ્યથી તે બધું કેળવતા રહીએ, અને તે બધું ઊંડું ને ઊંડું સમજથી ઊતારીને તેનો અનુભવ કર્યા કરીએ, તો આપણે શ્રીભગવાનના છીએ એવા તત્ત્વનો અનુભવ થશે.

*

સાક્ષાત્કાર એટલે શું ?

માનવીના જીવનમાં જે અવ્યક્ત ઈશ્વરનું સ્વરૂપ છે, તેને એકાગ્ર ને કેન્દ્રિત સાધનાના ભાવ વડે છતું કરીને, એને ક્રિયાના પ્રવાહ-સ્વરૂપમાં એની કૃપાથી વહેતું મૂકવાનું કરવું તેનું નામ સાક્ષાત્કાર. આપણામાં જે અવ્યક્ત પ્રભુમય જીવન છે તેને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની ચેતનયુક્ત જ્ઞાગૃતિમય સાધનાના પળેપળના અભ્યાસ વડે, જીવનમાં પ્રત્યક્ષ કામ કરતું અનુભવવું તે છે સાક્ષાત્કાર.

આપણામાં પણ પ્રભુની શક્તિ જ કાર્ય તો કરી રહેલી છે, પરંતુ આપણને તેનું સાચું, પૂરું જ્ઞાનભાન પ્રગટેલું નથી. આપણે તો પ્રકૃતિની રીતે ને સ્વભાવે જેમાં તેમાં પ્રેરાતાં હોઈએ છીએ. આપણે જીવ પ્રકૃતિમાં છીએ; જ્યારે સાક્ષાત્કાર પામેલો આત્મા તો પ્રકૃતિનો સાક્ષી, અનુમન્તા, ભર્તા ને ભોક્તા બનેલો હોય છે. એવું તે પોતાની સકળ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં સહજભાવે અનુભવ્યા કરે છે. એમ કરતાં કરતાં, થતાં થતાં તે માત્ર તેટલો જ છે તેવું પણ નથી. વળી તે પોતે પ્રકૃતિનો ઈશ્વર પણ છે; એવું પણ તેના અનુભવમાં એની કૃપાથી તેને જ્ઞાન પ્રગટે છે. તેવી વેળાથી તે અનુભવનું સત્ય કંઈક માત્ર એક ઠેકાણે જ પડી રહ્યાં કરતું હોતું નથી, પણ વિસ્તાર પામીને સમાણિને સ્પર્શતું હોય છે.

સાક્ષાત્કાર પામેલા એવા મુક્તાત્માની પ્રકૃતિ કંઈ ઊરી જતી નથી હોતી; તે રહેતી હોય છે, ને કામ પણ આપતી હોય છે, પણ સામાન્ય માનવીમાં તે (પ્રકૃતિ) શોઠ બનીને પ્રવર્તે છે; જ્યારે સાક્ષાત્કાર પામેલામાં શોઠ તરીકે નહિ, પણ ચેતનાના એક જ્ઞાનપૂર્વકના કરણ તરીકે પ્રકૃતિ રહે છે.

જીવનપગરણ, દ્વ.આ; પૃ. ૭૬૭ થી ૭૬૮

મૌન તો જેટલું આપણે પાળી શકીએ તેટલું જરૂરનું અને તે બાબતમાં આગળ હું લખી પણ ગયો છું. જેટલું ઓછું બોલી શકવાનું કરીએ એટલું વધારે સારું. સાધનાના સમયમાં એ ઘણું જરૂરી છે, એક તો એટલી વ્યર્થ જતી શક્તિ બચે છે અને મનની ગતિને તે ખલેલ પાડતું હોય છે. તે વળી જુદું. ન છૂટકે બોલવું પડે તે જુદી વાત. જેવું વાણીનું મૌન તેવું જ પ્રત્યેક ઈદ્રિયનું મૌન. આપણે અંતર્મુખ થવાના પ્રયત્નો આદરીએ છીએ, અને તેમાં જ્યારે એકાગ્રપણું પ્રકટે છે, ત્યારે તે એકાગ્રતાનો પણ એક પ્રકારનો આનંદ હોય છે. કંઈ પણ કશામાં પ્રકટેલી એકાગ્રતામાંથી ભાવ ને આનંદ પ્રકટે છે. આ અનુભવની હકીકત છે. એટલે જેમ જેમ એકાગ્રતા કેળવાતી જાય, તેમ તેમ ભાવ વધારે ને વધારે ખીલતો જાય છે. પણ એવી એકાગ્રતા પ્રગટે છે કે નહિ તેના તરફ પણ કોણ લક્ષ આપે છે ! જેમ જેમ સાધનાની ભાવનામાં એકાગ્રતા પ્રગટે છે ત્યારે તો એ એકાગ્રતામાંથી ગુણ અને શક્તિનું ભાન પ્રકટે છે, ને કેમ યોગ્ય વર્તવું તેની પણ સૂજ પ્રકટે છે. કારણ કે ગમે તેમ આહું અવળું થવાથી તો ભાવમાં વિક્ષેપ પડે છે. ને ભાવમાં વિક્ષેપ પડે તો તેથી એકાગ્રતા તૂટે છે. સાધકને તેવી એકાગ્રતા તૂટે તે પાલવતું હોતું નથી તેથી તેને જીવતી રાખવાને અને અખંડ રાખવાને તે જેમ જેમ ઉત્કટ ને ઉત્કટ ભાવથી વર્તતો જાય છે, તેમ તેમ એવી યોગ્ય વિવેકશક્તિ પણ આપણામાં ખીલતી ને કેળવાતી જતી અનુભવાય છે. અને એવી એકાગ્રતાનો લહાવો ને અનુભવ લેવાને બદલે આપણે તો ક્યાંક અથડાઈએ છીએ. એટલે આપણે જો આપણા કામમાં બરાબર ભાવનાથી મચી પડવું હોય ને તે પરતે સાચી દિલ્લગી હોય તો આમ, આમથી તેમ અથડાયે પતો ખાવાનો છે ? સાધનાના કામમાં ઉપરછલ્લાપણું નહિ ચાલી શકે. આપણે આપણી વૃત્તિનું ખરેખરી રીતે પૃથક્કરણ કરવું જ જોઈએ.

જીવનસંશોધન, દ્વિ.આ; પૃ. જેટલું થી જેટલું

બોદ્ધાલ આશ્રમમાં આ પ્રાર્થના ઘણી વાર ગાઈ હતી તેથી તમને તે યાદ છે. પણ અહીં જે ‘અબળા’ લખ્યું છે તેનો મર્મ સમજવા જેવો છે. જીવપ્રકારની કોઈ પણ વૃત્તિના બળથી મુક્ત એવો જે મુદ્દલે બળ વગરનો જીવ તે સાચી અબળા; જ્યારે સંપૂર્ણ નિરાસક્તિ, નિર્મમત્વ, નિરાગ્રહ, નિરહંકારીપણું વગેરે વગેરે જીવનમાં કામ કરતાં થઈ જાય, ત્યારે જ સાચી રીતે ભગવાન પર આધાર રાખી શકતો હોય છે. બાકી આપણે બધા જે બોલતા હોઈએ છીએ કે, “હે ભગવાન ! તું એક મારો આધાર છે. તું એક મારું શરણું છે. હે ભગવાન ! તું જ સકળ કંઈ છે. મારે તો જેમાં ને તેમાં તારી જ એક ઓથ છે.” એવું જીવદશામાં આપણું બોલવું એ સંપૂર્ણ યથાર્થપણે નથી. જો આપણે સંપૂર્ણપણે ભગવાન પર ભરોસો રાખતા થઈ ગયા હોઈએ તો આપણને કદી પણ અહેમનું જ્ઞાન પ્રકટે નહિ. જીવદશામાં હોઈએ છીએ ત્યારે બરી રીતે સંપૂર્ણ યથાર્થપણે ભગવાન પર આધાર રાખતા હોતા નથી. આપણે આપણી સમજજ્ઞ પર, આગ્રહ પર, માન્યતા પર, મંત્ર્યો પર, આપણા સ્વભાવ પર આધાર રાખતા હોઈએ છીએ. આપણું અહેમનું જે વર્ચસ્વ જ્ઞાનેલું હોય છે, તેના પર આધાર રાખતા હોઈએ છીએ. આપણે કેટલા બધા અક્કડ ને અડગ હોઈએ છીએ ! ને કોઈક વેળા આપણે ઉપરનું ભગવાન પરતેનું સંબોધન ઉચ્ચારીએ તેનું જાણું કશું મહત્વ નથી. ઘણી વાર માનવી કહેતો હોય છે કે, ‘ભગવાન ! હું તો કેવળ તારે શરણો છું.’ એ પણ તેના જેવી જ હકીકત છે. એટલે આપણે ચેતીચેતીને વર્તવાનું છે અને સાધનાના અભ્યાસમાં કેમ કરીને એકાગ્ર ને કેંદ્રિત થઈ શકીએ તેની યથાર્થોય વેતરણમાં ઊતરવાનું છે.

જીવનસંશોધન, દ્વિ.આ; પૃ. ૨૪૦-૨૪૧

૬. સંતાનો પ્રતિ માબાપનો ધર્મ

પુત્રને ઉત્તમ ગુણવાળો બનાવવા માટે મારા આશીર્વાદની જરૂર હોય નહિ. એ આશીર્વાદ તો તમો, માતાઓ જ આપી શકો. એ એનું જીવન સાર્થક કરે એવો બનાવવાનું તમે ધારો તો જરૂર બનાવી શકો; એ શક્તિ, પ્રાણ, શ્રદ્ધા, ભાવ, એ બધું જ બહેનોમાં છે જ, માત્ર એના ઉપયોગનું ક્ષેત્ર જુદું હોય છે. એ સ્થળાંતર થતાં બધી શક્તિ જન્મશે. સંતાનને પ્રેમભાવથી ઉછેરો. એની આગળ ભગવાનની વાતો કરો, નામધૂન સંભળાવો, સ્તનપાન કરાવતી વેળા તમે ખૂબ શાંત ને પ્રેમભાવવાળા બની એકાગ્રચિતે ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં રહો જેથી એ બધો ભાવ એનામાં ઉત્તરે, પણ પ્રથમ તમારા દિલમાં એ તમન્ના પ્રગટ્યી જોઈએ, કે મારે એને એવો બનાવવો છે.

તમારા પુત્ર વિશે તમે-માબાપ-કોઈ પણ પ્રકારની આસક્તિ, ઈચ્છા મનમાં પણ સેવશો નહિ. જે બાળકો ઉપર તેમનાં માબાપોની એવી રાગાસકત તીવ્ર ઈચ્છાઓના હુમલા થયેલા છે, તેઓ ઘણીવાર માબાપોની ઈચ્છાથી વિરુદ્ધના જ નીવડેલા છે. એટલે એને જેવા થવું હશે તેવો થશે.

સંતાનને આપણી રીતે નહિ, પરંતુ તેની રીતે, તે શોભે એમ એને પાસાં પાડવાનું કામ ભગવાને આપણને સોંપેલું છે. એને ઓપ ચઢાવવાનું કાર્ય યોગ્ય રીતે નહિ કરી શકીએ, તો આપણો ધર્મ આપણો ચૂક્યા ગણાઈશું. એને ઘડવાનું કામ આપણા (માબાપના) જીવનવિકાસ માટે છે. એ કર્મ કરવામાં આસક્તિ, મોહ, મમતા, રાગ, આદિ આપણને મુદ્દલે ન હોવાં ધટે. જેટલો મોહ, રાગ અને મમતા તેટલી જ જકડામણ વિશેષ અને મુક્ત થવું અશક્ય. જો મુક્તિને માર્ગ જવું હોય તો આ બધામાંથી છુટાય તેમ પ્રવર્તત્વં.

જગતમાં જેમ બીજાં બધાનું સાધકે પ્રેમથી સહી લેવાનું રહે છે તેમ આપણાં ફરજંદોનું પણ સમજપૂર્વક ગળી જવામાં આપણી (માબાપની) યોગ્યતા છે. છોકરાં (મોટી ઉમરનાં, પુખ્ત વયનાં) યોગ્ય રીતે ન વર્તતો તેનું પરિણામ તેઓ પોતે જ ભોગવવાનાં છે,

તે જ્ઞાનો. પ્રેમ-ભાવે, તપશ્ચર્યાભાવે. સહેલું ને ઉદાર દિલ રાખીને તેમને સમજાવટ કર્યી કરવી એ જ તેમને યોગ્ય સમજાણમાં ને વર્તનમાં લાવવાનો માર્ગ છે. ન સમજે તો આપણું માનભંગ થાય છે એમ પણ ન માનવું ધટે.

‘તો પછી આપણું સ્થાન ક્યાં’ એમ મન આપણને પૂછે; તો આપણું સ્થાન આપણામાં જ રહેલું છે. કશાથી ગ્રાસવાનું ન હોય બુદ્ધિથી શક્ય હોય તો તેટલો, હૃદયપૂર્વકની યોગ્ય ભાવનાથી, એનો ઉકેલ થવા કાજે જે કંઈ યોગ્ય હોય તે કરવું ને સંતોષ માનવો.

જીવનપગરણ, દિ.આ; પૃ. ૪૪૪ થી ૪૫૬

*

માનું સ્તવન

કદી માનું હૈયું શ્રદ્ધાવિહોણું બની શકે? માનાં અને બહેનોનાં હૃદય તો સદાય શ્રદ્ધાવિશ્વાસથી જીવતાં હોય છે. માનું હૃદય જે દિવસે સુકાશો તે દિવસે અમે મરી પરવાર્યી સમજવાં. મા જ અમારી તો પતિતપાવની ગંગામૈયા છે. એનું જીવન દૂધ એ જ અમારું જીવન-ચેતના-પ્રાણ-અમૃત છે. માની નિરાશા એટલે ઘરના ભાવનો સર્વ સત્યાનાશ. તમે એવાં થઈ જ કેમ શકો તે સમજાઈ શકતું નથી. ભાવનાનો પ્રદેશ કદી નાશ પામી શકતો નથી. આપણી પ્રકૃતિથી કરી તે ભલે ઠંકાઈ જાય; પણ એ તો સનાતન ચિરંજીવી જરણું છે. એ તો કદી સુકાયું જાણ્યું નથી. જો તેવું દેખાય છે તો તે જરણાને અંદર વહેલું અટકાવનાર પણ આપણે જ છીએ. બીજું કોઈ કારણ નથી. અમારી માતાઓનાં સાહસ, હિંમત ને પ્રેરણાબળે અમારે તો આભનીય પેલી પાર ઉડવું છે. પ્રજા તરીકે સાવ પરાધીન અમો છીએ. (સ્વાતંત્ર્ય મજ્યા પહેલાં આ પત્ર લખાયેલો છે.) અમારી પાંખો કપાઈ ગયેલી છે, ત્યાં મુક્ત થવાવાને કાજે મા જ અમને ખપરમાં હોમાવાની શક્તિ આપી શકવાની છે. એવી માનાં તમે તો સ્વયં ભાવમૂર્તિ છો.

જીવનપગરણ, આ-૩, પૃ. ૧૩૨

આપણે એક ખાસ મુદ્દો ઘ્યાલમાં રાખવાનો છે અને તે છે આપણું અજ્ઞાત, અજ્ઞાત અને અર્થજ્ઞાત મન (unconscious અને subconscious મન) જે મનને આપણે ઓળખીએ છીએ (અથવા વધારે સાચું તો એને પણ ખરી રીતે તો ઓળખતા નથી, પણ આપણે માનીએ છીએ કે ઓળખીએ છીએ) તે તો આપણા આખા મનનો એક છેક ઉપલી સપાઠીનો ભાગ છે. મનના ઘણા મોટા ભાગ વિશે તો આપણાને કશી જ ખબર હોતી નથી કે રહેતી નથી. માનવીની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિઓ મનની દોરવણી પ્રમાણે થયા કરતી હોય છે. બુદ્ધિમાં વિવેકશક્તિ કુદરતે મૂકેલી છે કે જેથી તે સાચું ખોઢું પારખી શકે, પરંતુ બુદ્ધિ પણ પાછી સ્વતંત્ર નથી. એ પણ અનેક પ્રકારના પૂર્વગ્રહો, સમજણો, મંત્રો વગેરે વગેરેથી રંગાયેલી છે. એટલે મનમાંથી જે ઊઠે છે તેને બુદ્ધિનો જે ટેકો મળે છે તે સ્વતંત્ર પ્રકારની બુદ્ધિનો ટેકો છે એમ માનવાનું નથી. જ્યાં સુધી જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી વૃત્તિઓને અને સ્વભાવને વશ રહીને જ આપણાથી ચલાવાનું છે. અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓ ખળભળાટ કરતી ત્યાં પડેલી છે. તે બધીને નિર્મળ કરવાને જે સાહસ, હિંમત, બળ, ધગધગતો પુરુષાર્થ દિલમાં પ્રકટવો ધટે, તેની જો ઊષપ હોય તો તો આપણે મૂઽએલા જ પડેલા સમજવા. આપણે તો જાગીને સાબદા બનવાનું છે. અને એ બધી જીવપ્રકારની વૃત્તિઓ કેમ કરીને મૂળમાંથી ઊખડી જાય એ આપણો મૂળ, જીવંત જીવનપ્રશ્ન છે. અજ્ઞાતમાં જે જે કંઈ પડી રહેલું હોય તેને ઉપર તરી આવવા દેવાને અને તેનો ઉચ્છેદ કરીને નિર્મળ કરવાને આપણે કેટકેટલા ચેતનવંત જગ્રત હોવું ને રહેવું જોઈએ ! તે સાચું જે જે કંઈ વિચાર, વૃત્તિ વગેરે આવે તેને આવવા દેવાં; પરંતુ તે આપણને નિર્ભળ બનાવે તે પહેલાં તો તેમના પર ઓચિંતો બળવાન ધસમસતો ધસારો ને હુમલો લઈ

જવો તે જગ્રત માનવીનું કામ છે. એમાં જો હેતુના જ્ઞાનની ઉત્કર્તા પ્રકટેલી રહે છે, તો તો તેમના પ્રકટાવેલાં તોફાનમસ્તી છતાં આપણે પ્રભુકૃપાથી સ્વસ્થ રહી શકીએ છીએ. કોઈક ખરેખરો સાધક કદાપિ તણાઈ જવાનું તેને બનતાં છતાં પણ નાહિંમત થતો નથી. તણાતાં તણાતાં પણ તે એવું તો ચેતનવંતું બળ પ્રકટાવે છે, કે તે તણાતો હોવા છતાં તેમાં અટવાઈ મરતો નથી. તે તણાતો હોવા છતાં, તણાવાથી મુક્તિ મેળવવાને માટે એટલો જબરજસ્ત જ્ઞાનપૂર્વકનો પુરુષાર્થ કરતો હોય છે કે જેથી તણાવાની ભીસ તેને લાગતી નથી. સાધના કરતાં કરતાં તો કંઈક કંઈક એવું પ્રકટે છે, જે જોઈને આપણે છક થઈ જઈએ છીએ. જે બધું અગાઉ ઢંકાયેલું હતું તે ઉપર તરી આવે છે. આમ, મથતાં-મથતાં પ્રાણવાન ચેતનવાળો સંયમ પ્રકટે છે. આવો સંયમ નીતિ કે સદાચારના ‘સંયમ’ કરતાં ક્યાંયે ચદ્દિયાતો અને ઘણા ઊચા પ્રકારનો છે. અને ‘સંયમ’ કરતાં કોઈ બીજા શબ્દથી ઓળખાવવો ધટે, કે જેથી તે વડે ‘સંયમ’ શબ્દથી ઊંચો ભાવ તેના અર્થમાં પ્રકટી શકે. જેમ ગટર સાફ થતી વખતે પહેલાં કરતાં પણ તે વધારે ગંધાય છે, પણ અંતે તો ગટર સાફ થઈ જઈ પાણી ચોખ્યું થાય છે ત્યારે ગટર ગંધાતી નથી, તેમ આપણું આખું મન અને બીજા અંતરનાં સાધનો સાધનાના શરૂઆતના ગાળામાં ઊલટાં વિકૃત થયેલાં દેખાય પણ અંતે સ્વચ્છ થાય છે. એટલે જગ્રત તેમજ અજ્ઞાત મન વગેરે અંતરનાં કરણોનું બધું ખાલી કરવાનું છે. તદ્દન ‘નિર્ધન’ થઈ જવાનું છે. એ બધો જીવપ્રકારનો ખજાનો આપી દઈ એ અર્થમાં પૂરેપૂરા ભિખારી બનવાનું છે. આવી શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા કોઈનામાં તો ઘણી બધી લાંબી ચાલે છે, કોઈનામાં થોડા વખતમાં પૂરી થાય છે. પરંતુ અત્યંત વિરલ કોઈક જ અપવાદ સિવાય એ શુદ્ધિકરણની

પ્રક્રિયામાંથી પ્રત્યેક જિજ્ઞાસુને પસાર થવું પડે છે. તે શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા નવાં નવાં યુદ્ધો જગવે છે. એમાં હારજીત પણ થયાં કરે છે અને એના પ્રકાર પણ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર થતા જાય છે. તેમાં અનેક વાર સાધક પડે છે પણ ખરો. પરંતુ પાછો પડીને તે ઊભો થાય છે અને ઝર્ઝે છે. આવા સાધકમાં કાયરતા કદી રહેતી નથી. એનાં સાહસ, હિંમત, બળની માત્રા સાધનામાં પ્રકટતાં પ્રકટતાં તો અનેકગણી વધારે થઈ ગયેલી હોય છે. તે આવા યુદ્ધમાં હારવાથી ડરતો નથી. તે તો વધારે ને વધારે ઊલટો ચેતનવંત બનીને ઊલટબેર, ઉમળકાથી વધારે કટિબદ્ધ થાય છે અને તેના જોશની માત્રા અનેકગણી વધારે પ્રકાશે છે.

મંદ્તામાંથી સફાણા ચેતી જાઓ

આપણામાં અવારનવાર મંદ્તા પ્રકટે, ગમગીની આવે, ગ્લાનિ ઉદ્ઘબ્બવે, માનસિક ને શારીરિક થાક લાગી જાય, નિરુત્સાહી થઈ જવાય, નિરાશામાં દૂબી જવાય, ઢીલાઢ્ય થઈને ઢગલો થઈ જવાય — આ બધા સારાં લક્ષણ નથી. જેણે સાધના કરવી છે તેણે તો લગાતાર એકધારું મંડવાનું રહે છે. તેવા જીવથી ઉપર પ્રમાણેનાં લક્ષણો હોવાથી આગળ કેમ કરીને ધ્યી શકાવાનું છે? માટે આપણે તેને તેવી દશામાંથી એકદમ સફાણા જાગ્રત થઈને પ્રયત્નવાળા થવાને મંડવું. વારંવાર આપણને આપણે ધક્કેલા માર્યા કરવા.

**‘ભલેને કૃપાયો હશો પંથ થોડો,
છતાં વેગ એમાંથી છે જન્મવાનો.’**

તે અનુભવની હકીકત છે. આપણાથી થોડું થતું હોય તેનો વાંધો નથી. પરંતુ જે થતું હોય તે ચેતનવંતુ થાય છે કે કેમ તે તો ખાસ જોવાનું છે અને જો ચેતનવંતુ થોડુંક પણ થયા કરે તો તેમાંથી વેગ જરૂર જન્મવાનો છે તે નક્કી જાણશો.

જીવનસંશોધન, દ્વ.આ; પૃ. ૨૫૮ થી ૨૬૨

*

૮. સંધર્ષણોની આવશ્યકતા - શ્રીમોટા

અથડામણા, સંધર્ષણ વિના અજ્ઞિ પ્રગટતો નથી, વીજળી ઉત્પન્ન થતી નથી, ટિપાયા વિના આકાર ઘડાતો નથી, તેમ જીવનવિકાસ પણ અનેક જીતનાં સંધર્ષણોથી થતો રહે છે. નવસર્જન થવાવા સારું દ્વેત આવશ્યક બને છે, તથા ઉત્કટ લાગણીની ને એકાગ્ર કેન્દ્રિતતાની પણ જરૂર રહે છે. પૂછ્યી અને સૂર્યના પ્રખર તાપના સંધર્ષણોથી કે ધરતીને વરસાદના મેળાપથી સર્જન થાય છે. જેમ બીજાં નવસર્જન પરસ્પર વિરોધી દેખાતી ગુણાંકિતાઓનાં સંધર્ષણોથી થાય છે, તેમ જીવનમાં પણ નવસર્જન માટે સંધર્ષણ જરૂરી બની રહે છે. જીવનમાં વિરોધાભાસી લાગણીઓના, વિચારોના, વૃત્તિના, સંસ્કારોના, જગતના પ્રવાહોના આધાત-પ્રત્યાધાતો એવાં એવાં અનેક સંધર્ષણો ઊભાં થતાં હોય છે. આવાં સંધર્ષણો જ્ઞાનના હેતુ માટે સ્વીકારાયેલાં હોય છે તો જીવનને ઉપકારક નીવડે છે, કલ્યાણપ્રદ બને છે. જેમ ધરતી એવાં સંધર્ષણોથી નવાં લીલાં વસ્ત્રો પરિધાન કરે છે અને જગતની જડ અને ચેતન સૂચિમાં નવજીવન પાંગરે છે. તેવી રીતે જીવનમાં આંતરિક સંધર્ષણો પણ નવી સૂચિ જન્માવશે ને આપણને એકલાને જ નહિ, પણ આપણી આસપાસ સર્વત્ર નવજીવનની પરિમલ પ્રસરાવી બીજાંને પણ શ્રેયકર થઈ પડશે.

જ્યાં સુધી આપણામાં ધર્ષણો નહિ જાગે, ને એનું ઉત્કટ ભાન નહિ લાધે ત્યાં સુધી જીવનની કટોકટીની પળો આવવાની નથી. જીવનને યોગ્ય પથે વાળવાને ને કેળવવાને માટે એવી પળો ઘણી જરૂરી છે. જીવનવિકાસની કેળવણી અર્થે તેવાં સંધર્ષણોના સ્વીકારનો હેતુ છે.

જીવનપ્રગરણ, દ્વ.આ; પૃ. ૪૫૩-૪૫૪

*

ખેલ્યાં ગૂઢ રહી કરે જગતમાં જે સ્થૂળ ને સૂક્ષ્મમાં,
આકર્ષે જીવ જીવ પ્રેમ-રસથી એકાત્મભાવે થવા;
એવું પ્રેમ-સ્વરૂપ એક સહૃદે જે સંકળાવી રહ્યું,
એવો પ્રેમ ઊંડો પરસ્પર દ્રવી ફેલાવજો મંગળ.

જેવાં પુરુષ-પ્રકૃતિ હળી મળી વિશે હંમેશાં રહે,
દેખીતી મૂળ પ્રકૃતિ જ રમતી, પુરુષ રે' અંતરે;
બંને એકબીજા પરે ત્યમ છતાં આલંબીને વર્તતાં,
તે આદર્શ અનુભવો જીવનમાં ને માણજો મંગળ.

જેને પ્રેમ કહે બુધો જગતમાં, તે પ્રેમના ભાવને,
સાકારી રૂપ આપવા જીવનમાં છે લગ્નનો હેતુ તે;
વ્યાખ્યાથી જ સમાચિતમાં જીવનને ઉદ્ભાવવા લગ્ન છે
—એ હેતુ ધરી લક્ષ મંગળ તમે વર્તાવજો જીવને.

જે જે સર્વ પરિસ્થિતિ જગ મળે તે સૌ વિકાસાર્થે છે,
એ રીતે ઉપયોગ શક્તિ કરીને ત્યાં શોધજો તત્ત્વ તે;
ન મૂલ્યાંકન આંકશો જીવનના પાર્થિવ સૌ માપથી,
એ તો ઈશ-પ્રસાદી પ્રેમ ગણજો પ્રત્યક્ષ, તેવું જીવી.

પામ્યાં જીવન ના નિરર્થકપણે તે ઘ્યાલમાં રાખજો,
પોતાને ન મહત્વ આપી સધારું બીજાંનુંયે ધારજો;
જે જે એકલવાયું જીવન જીવે તે જીવને શી મજા !
ત્યાગે જીવન-પુષ્પ આપ વિકસે એવાં બની મહેકજો.

જે જે સર્વ મળ્યાં કરે જીવનમાં ના ભોગવો એકલું,
બીજાંને સમભાગી ત્યાં બનાવતાં રે'જો તમે પ્રેમ શું!
ઉંચી સંસ્કૃતિ જન્મથી નવ મળે એ તો જીવાથી મળે,
એવું ઉન્નતગામી જીવન તમે જીવી કરો મંગલ.

જુદું જુદું રૂપાંતરે પરિણામે શું તત્ત્વ તે પ્રેમનું,
સાધી પ્રેમ શકે પૂરો સકળ તે આદર્શનો, લગ્નથી;
ઓજસ્વી રૂપ પ્રેમનું જીવનમાં ઉદ્ભાવવા લગ્ન છે,
એ તો જીવન-સાધના ગૂઢ અને શી ભવ્ય ને રમ્ય તે!

કેવું પ્રેમ-સ્વરૂપ દિવ્ય રસીલું શું મુંધરૂપે રસ્યું !
ઊડો ભેદ ન પારખે ત્યમ છતાં સૌ કી રસાયે જતું;
લીલા પ્રેમ કરે અણુ-અણુ મહીં શા શા રયે ખેલ ત્યાં,
એવા પ્રેમ વડે તમો ઊભયનું થાઓ સદા મંગલ.

જીવનપગરશ, ડિ.આ; પૃ. ૩૮૪-૩૮૫

જે જીવને સ્વખમાં તટસ્થતા, સમતા, શાન્તિ, પ્રસન્નતા, વિવેક, ધીરજ આદિ ગુણો જે જીવના થયેલા પ્રત્યક્ષ અનુભવાયા, તો પછી તેવો જીવ દિવસમાં બનતા જીવનના બીજા, ગમે તેવા પ્રસંગોમાં કદી પણ લેવાઈ શકતો નથી. આગળ જતાં જતાં તો કંઈક કંઈક સૂક્ષ્મ સંગ્રહમાના સામસામે જાણે મોરચા ન મંડાયા હોય એવી રીતે રચાતા હોય છે. એની કોને એવી સમજણ પડે છે ? ઘણી વાર તો આપણી બુદ્ધિની સામે ગ્રાણ ને ચિન્તના મોરચા મંડાયેલા સાધક અનુભવે છે ને એવા બે જુદા જુદા ભાગો પાડેલા તે પોતે અનુભવે છે. આ બધાંની વચ્ચે-બધાંની સાથે-ચેતનાયુક્ત સુમેળ સંધાઈ જવો કે સાધી શકાવો એ તો ઘણો ઘણો મુશ્કેલ પ્રશ્ન હોય છે. પરંતુ સાધક કંઈક તે વેળા હાથ જોડીને બેસી રહેતો નથી કે જે જુઓ છે તેને તેમ ને તેમ સ્વીકારીને એને ઊંચે તારવવાને પ્રભુકૃપા-બળમદદથી જ્ઞાનભાવે સતત મથ્યાં જ કરતો રહે છે. એ કદી પણ માથે હાથ મૂકીને નિરાશ થવાનું તો જાણતો જ નથી. એવી આકરી કસોટીમાં જ એના સાચા બળની, એની વિવેકશક્તિ, સમતા, શાન્તિ, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા, ધીરજ, સહિષ્ણુતા આદિ ગુણોની પરીક્ષા થઈ જતી હોય છે. તે બધું કંઈકુંભારે ઘડેલાં કામાં માટલાંનું બનેલું હોતું નથી કે પાણી પડે ને તે બધું ફસ્કાઈ જાય.

પ્રાર્થનાપોકાર કરો

આપણા પોતાનામાં ચેતનની એક એવી સમગ્ર શક્તિ જાગ્રત થઈને, તેવી સાધનાના એક પછી એક ભાવનાના વિકાસના ઉન્નત ક્ષેત્રમાં પ્રકટેલી જ હોય છે, તેને માત્ર પ્રાર્થનાભાવે જ્ઞાનયુક્ત જાગૃતિથી તેવા મહાન કોયડાના ઉકેલમાં કામે લગાડી દેવાનું કામ આપણું છે. એ તો કામધેનું છે. એની કને જેવી ઈચ્છા પ્રકટાવીને જે કામ લઈશું તેવું તે આપણને કામ આખ્યાં જ કરવાની છે તે જાણજે. પરંતુ આવી બધી

હકીકત તે તો ઘણી ઘણી આગળની હકીકત છે. શરૂશરૂનો સાધક આ વાંચી તેમ કરવા જાય તો પગ ભાંગી બેસે. આ હકીકત લખવાનું કારણ તો એ છે કે આગળ વધેલ સાધક તેવો કશોક કોયડો જન્મતાં બેસી રહી શકતો નથી; એવા પ્રશ્નના ઉકેલમાં અંતરમાંની જાગ્રત થયેલી ચેતનશક્તિને, એને પ્રાર્થનાભાવે પોકારીને, મદદ લેવાને કાજે, એને પોતાને જ્ઞાનપૂર્વક આવાહન કરવું પડે છે. કશું જ એની મેળે બનતું હોતું નથી, તેમ જાણી આપણે એની કૃપાબળમદદથી જીવનને એની પ્રકટતી જતી સર્વ દશામાંથી ઊંચે તારવવાને કાજે, સતત તે વહાલા પ્રભુની કૃપાશક્તિને પોકાર્યા કરવાની રહે છે. ‘એ બધું જ જાણે છે, એ અંતર્યામી છે, એને શું કહેવાની જરૂર છે?’ એવા એવા જે ખ્યાલો છે તે અજ્ઞાનમૂલક અમણાત્મક છે.

પોતાનો રામબાણ ઈલાજ-પ્રાર્થના

આ જીવને તો કંઈક કંઈક દશામાં ભરાઈ પડવાનું બનતું, પણ જેમ સંસારવહેવારવર્તનમાં ક્યાંક ભેરવાઈ પડવાનું બને છે તેની આપણને જેમ ખબર પડ્યાં કરે છે, તેમ પેલામાં પણ પ્રભુકૃપાથી ખબર પડ્યાં કરે છે. જો આપણે ખોવાયાં હોઈએ છીએ, આડફિટે અથડાઈ પડેલાં હોઈએ છીએ, તો ચિઠની શાન્તિ, પ્રસન્નતા, સમતા આદિ ઘણાં ખવાઈ ગયેલાં લાગે છે ને મનમાં એક પ્રકારની ચિન્તા, જ્વાનિ પ્રવર્તલી આપણને લાગ્યા વિના રહી શકતી નથી. એવી દશા થતાં આપણે સવેળા ચેતવું ઘટે. વિચારોની પરંપરા થતાં પણ એકદમ ચોંકીને સફાળા જાગી જવું. મતલબ કે કંઈક દશામાં ભેરવાઈ પડાયું તો તેનાથી મુક્ત થવું. આપણે પળોપળ સજાગ બનવું ઘટે. આપણે જો સાચેસાચ ચેતવું હોય છે, તો ચેતી જવાનું બને છે જ. જ્યારે જ્યારે ભરાઈ પડવાનું, ભેરવાઈ જવાનું એટલે કે એવા સાધનાના વિષય

કરતાં બીજા અન્ય પ્રકારમાં અથડાઈ જવાનું બનતું હોય, તેવી તેવી પળે પ્રભુની કૃપામદદ પ્રાર્થનાભાવે યાચવાનું કદી પણ ચૂક્યો નથી. પ્રાર્થના એ તો આ જીવનો રામભાગ ઉપાય છે. એને નિષ્ફળ ગણેલો જાણ્યો નથી.

સ્વજન-વિષયે એ પ્રાર્થનાભાવનું કામ

હવે જ્યારે સ્વજન-મિત્રોનાં સ્મરણ પ્રકટતાં તેમનાં સ્મરણને પ્રાર્થનાભક્તિભાવે શ્રીભગવાનના ચરણકમળમાં સમર્પીણ-યજ્ઞની ભાવનાથી મૂકવાનું કરું છું, તો તેમને કાઢે કરેલો તેવો પ્રાર્થનાભાવ જ્યારે ફળવાનો હોય ત્યારે ભલે ફળો; એમાં તે સ્વજન-મિત્રો તરફના હદ્યના તેવા પ્રકારના પ્રકટ જીવતા ભાવ ના સાથની તેટલી જ જરૂર રહે છે. તેવા તેમનામાં હદ્યનો ભાવ જાગેલો ને ટકેલો ન હોવાથી તેને (પ્રાર્થનાભાવને) ફળવાનું બનતું નથી. બાકી શુદ્ધ, પ્રમાણિક, વફાદાર ને નેક દાનતના દિલના આર્દ્ર ને આર્ત ભાવથી પોકારેલો પ્રાર્થનાનાદ મિથ્યા કેમ થઈ શકે ? જીવનવિકાસના શુદ્ધ પરિણામનો હેતુ સાચો હોય, એનું સાધન જ્યાં પ્રાર્થનાભાવ હોય, એટલે એમાં ભાવ પવિત્ર જ હોય, ને તેમાં હદ્યની આર્દ્રતા ને આર્તતા હોય, ને ત્રણેનો જ્યાં તાદાત્યયુક્ત ચેતનપણે સુમેળ પ્રકટેલો હોય તો તે કેમ ન ફળી શકે ? જો ન ફળી શકતું હોય, તો જરૂર સમજ લેવું કે આપણામાં ક્યાંય કવાણું છે.

પોતાની પ્રાર્થના ન ફળતાં આત્મપરીક્ષા

જ્યારે જ્યારે આ જીવને કોઈ સ્વાર્થ-પ્રકારની નહિ, પણ જીવનવિકાસના માર્ગ પરત્વેની ગાંઠ પડેલી અનુભવાતી, ને તે જ્યારે ઘણી ઘણી સાલતી, ને એને ઉકેલ્યા વિના ચેન કે જરા પણ જ્યાં ન વળે એવી ઉત્કટ દશા રહેતી, તેવી વેળા હદ્યમાં જે પ્રાર્થના થતી, તેમ છતાં તે ન ફળતી તો આ જીવ પોતાની જાત-મનને, પ્રાણને, ચિત્તને, બુદ્ધિને, અહ્મને તેનાં અનેક પાસાંઓમાં વળી વળીને તપાસી લેતો. ક્યાંક કવાણું હોવું જ ઘટે, કાં તો પ્રાર્થનાના

ભાવમાં તે તે (મનાદિ કરણો) પૂરેપૂરાં યોગ્ય રીતે ભળેલાં ન હોય અથવા એવી એકાગ્રતા ને કેન્દ્રિતતા ન જામ્યાં હોય, એવું અનેક પ્રકારથી જાતનું બધી બાજુનું ઊંઠું ઊંઠું પૃથક્કરણ કરી કરી, પ્રભુના ભાવમાં એકાગ્ર ને કેન્દ્રિત થવાને એની કૃપાથી મથ્યાં કરવાનું બન્યું જતું. તેમ થતાં હદ્યનો ઊંડો તેવો પ્રાર્થનાભાવ પણ ફળેલો અનુભવાતો.

પછીથી ફલેચ્છા વગરની પ્રાર્થના

એમ જ્યારે ને ત્યારે હદ્યમાં હદ્યથી પ્રાર્થના કર્યા કરતો. પછીથી તો પ્રાર્થનાથી પરિણામ નીપજવાની ઝંખનાને પણ ટાળી દીધેલી. તેવું હોવું તે પણ યોગ્ય ન હતું. આપણે આપણા ભાગનું આવેલું કર્તવ્ય યોગ્ય રીતે પૂરા ભાવથી એના સંપૂર્ણ યથાયોગ્યપણામાં કર્યા કરવામાં જો પ્રભુકૃપાથી રત રહ્યાં કર્યા હોઈશું, તો તે તેના ભાગનું જરૂર કરવાનો જ છે, એવાં આત્મવિશ્વાસ અને જ્ઞાનમૂલક શ્રદ્ધા આ જીવમાં પ્રકટી ગયાં હતાં.

પ્રાર્થનાથી કરણોની શુદ્ધિ

તેથી આપણે તો એની પ્રાર્થના ઉપર જણાવી છે તે ભાવે ને તે રીતે કર્યા કરવી. એમાં ક્યાંય જરાતરા પણ ચૂક ન પડે, તેનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખવાનું હોય. પ્રાર્થનાભાવની એકાગ્રતા ને કેન્દ્રિતપણું જામવામાં કે જામવવામાં મન, બુદ્ધિ કદીક કદીક તર્ક પણ ઉઠાવે છે. પ્રાર્થનાનો એવો ભાવ જામવાનું થતાં મન, બુદ્ધિ આદિ કરણ તર્ક ઉઠાવતાં તો તેમને કહેતો કે :

‘જિગર સોંપી દીધા કે નકામા તર્ક શા ખપના ?’

ને હદ્યની ભાવના મોળી પડતાં એને પ્રેમભાવે સંબોધતો કે :-

‘ચરણમાં ખાખ થઈ મરવું, પ્રણયની એ નિશાની છે.’

એવી કંઈ કંઈ રીતોથી કરણોને જાગ્રત કરી એની કૃપાથી કરી એમને સાધનાભાવમાં પ્રેરાવવાનું કર્યા જ કરતો. તારે પણ તેવી રીતો, ઉપાયો ને પ્રયોગો અજમાવતાં જ રહેવાનું છે.

જીવનપોકાર, પૃ. ૧૧૧ થી ૧૧૬

પરંતુ આપણને બધાંને એવું દિલ પ્રકટેલું હું અનુભવતો નથી. આપણને પાસેના નું એટલું બધું મહત્ત્વ જાગતું પણ નથી ને લાગતું પણ નથી. ‘પારકે ભાણો મોટો લાડુ’ એ કહેવત આપણા માનસનું પ્રતિબિંબ પાડે છે. “**No man is a hero to his own valet**” એવી અંગેજમાં કહેવત છે; એટલે કે અંતેવાસીને તેના દિલમાં તેની પાસેનો કોઈ માણસ મહાવીર હોય તો પણ તેને મહાવીર લાગતો નથી. આપણી પાસે એવું જે કોઈ સ્વજન હોય તેના વિષેની અનેક પ્રકારની ભડગાંઠો ને સમજણો ને માન્યતાઓ આપણા દિલમાં ભરાઈ પડેલાં હોય છે, એટલે તેને સાચી રીતે સમજવા ને અનુભવવાને પૂરેપૂરી યોગ્ય લાયકાત હોતી નથી તો પછી તેની કદર તો કેવી રીતે કરી શકીએ? અહીં ‘શાંતિનિકેતન’માં છું એટલે કવિવર શ્રીટાગોરનું પુણ્યસ્મરણ થવાથી તેમની એક પ્રાર્થના યાદ આવે છે. “**Let my love see You through the barrier of nearness**” (સમીપતાના પડદામાંથી આરપાર મારો પ્રેમ તને જોઈ શકે એવું કર, એવી હે પ્રભુ! મારી તને પ્રાર્થના છે.) એટલે આવું જે પાસેપણું છે તે તો એક અંતરાય રૂપ પણ છે. એટલે કોઈ પણ પાસેનું સ્વજન એવો સદ્ગુરુનો ભાવ રાખે તે મુશ્કેલ હકીકત છે. નિકટના સંબંધી માટે આપણામાં સંસ્કારને લીધે માન્યતાઓ જડ ઘાલી બેઠી હોય છે. તેથી એક માનવી પોતાની પાસેના ને સાથેનાને (જે ખરેખરો હદ્યથી હદ્યમાં નિકટમાં નિકટ દિલનો સજ્જન થઈ ગયેલો હોય છે તેને) પોતાના દરેક પ્રસંગ ને અનુભવ કહે છે. પણ ખરેખર જે રીતે તે પ્રસંગ ને અનુભવ બન્યો હોય તે રીતે નહિ, પણ કહેનાર વ્યક્તિ વિષેના સાંભળનારના પોતાના મનમાં પડેલા સંસ્કારની રીતે ને તેવી દાણિએ સાંભળનાર તે પ્રસંગ કે અનુભવને જુએ છે, એટલે

તેવી રીતના પ્રસંગ કે વ્યક્તિના સ્વીકારમાં (સાંભળનારના દિલમાં) તથ્ય ઓછું હોય તેમાં નવાઈ નથી. એટલે એવા આત્મનિષ્ઠને સમજવા તમારા મારા જેવા માટે એટલે કે જીવદશાવાળા જેઓ નજીક પરિચયવાળા છે તેમને માટે તે મુશ્કેલ છે.

ગરજ અને પ્રેમ હોય તો મુશ્કેલી નથી

તો પછી એવામાં સાધનાના વિકાસની યોગ્યતાવાળી પ્રેમભક્તિ એના પરત્વે કેવી રીતે પ્રકટી શકે? જેમ વહેવારમાં ઘણીવાર ગરજ પ્રકટે છે, ત્યારે તેનું આહું અવળું બધું વીસરી જઈને તેની સાથે કામ પાડી શકીએ છીએ, તેમ ‘આનાથી આપણી જીવનસાધનાનું કામ સરી શકશે’ એવું જ્યારે દિલમાં દિલથી આપણને ઊંડું ઊંડું લાગે, ત્યારે તેવાની સાથે આપણે વળગી પણ શકીએ છીએ, પરંતુ આવી ગરજની સાથે હદ્યનો ભાવ જોડાયેલો હોય, તો વિશેષ કામયાબ નીવડે. એવી સાચેસાચી ગરજ પ્રકટેલી હોય છે તો તેનાં લક્ષણ પણ હોય છે. ગરજને લીધે તેનામાં એકધારું વળગી શકાય છે, અને તેની પાસેથી કશુંક મેળવવાને, પ્રાપ્ત કરી લેવાને કાજે, આપણે તત્પરતાવાળા, ધગશવાળા, ખંતવાળા, કાળજીવાળા અને તે પ્રકારની વેતરણવાળા રહ્યા કરીએ છીએ. આ બધું આપણને આપણી પોતાની સ્થિતિની યોગ્ય સમજણ પ્રકટાવવાને ફોડ પાડીને સ્પષ્ટ લખ્યું છે.

અણામુક્તિ માટે જ શેષ જીવન

પ્રભુકૃપાથી મારે પણ મારા ગુરુમહારાજનું અણા કૃતજ્ઞતાની ભાવનાથી ને પ્રેમભક્તિથી અદા કરવું છે એટલે જ પ્રભુકૃપાથી જીવનવિકાસના હેતુથી જે કોઈ સ્વજન મળેલું છે, તે સ્વજન જે હેતુથી મળ્યું હોય છે, તે હેતુનું જ્ઞાનભાન ન રાખે ત્યારે મારે શું કરવું? સદ્ગુરુ તરીકે માન્યા હોય ને તેવો જ્ઞાનાત્મક

સ્વીકારભાવ તેના દિલમાં પ્રકટતો ન અનુભવાય તો શું કરવું ? તેવો જગ્રત જીવતો-જીગતો ચેતનવંતો ભાવ પ્રકટાયા વિના કશું બનવાનું નથી. ‘સદ્ગુરુની શક્તિથી બધું બની જશે અથવા અમારા દોષ હોય તો પણ સદ્ગુરુ તે કેમ મિટાવતા નથી અથવા સદ્ગુરુની શક્તિ શા ખપની અને તે કેમ ઉપયોગમાં પ્રવર્તતી નથી?’ તે બધા ડાચાકૂટના પ્રશ્નો છે. સૂર્યનો પ્રકાશ તો પ્રકટ્યા કરતો હોય છે. કાચ ઉપર તે પ્રકાશિત થાય, ફેફાં નહિ થાય. અહીં એક તર્કદોષ

છે. ફેફા પર તે તેનાં કિરણથી ગરમીરૂપે પ્રકટે છે ખરો. એવી રીતે થોડીધાણી કંઈક અસર બીજા ઉપર સૂર્ય પણ પાડે છે ખરો. એટલે હવે તો આ જીવની સકળ પ્રવૃત્તિ પ્રભુકૃપાથી એ ઋષમુક્તિને માટે છે અને એ પ્રભુકર્તવ્ય છે, તેથી તે તો પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરશે.’

જીવનસંશોધન, દ્વ.આ; પૃ. ૨૭૦ થી ૨૭૩

*

॥ હરિ:ॐ ॥

શ્રદ્ધા સુમન

સ્વ. શ્રી મંગળદાસ શિવરામદાસ પટેલ (માણસાવાળા)

મજુર મહાજન સંઘ નડિયાદના ભૂતપૂર્વ જનરલ સેકેટરી

જન્મ તા. ૨૬-૧૧-૧૯૨૮

સ્વ. તા. ૦૬-૦૧-૨૦૧૯

આપની અણધારી અચાનક વિદાયથી અમને ન પૂરી શકાય તેવી ખોટ પડી છે.

આપ અમારી વચ્ચે નથી છતાંય અદેશ્યરૂપે અમારી પ્રેરણામૂર્તિ બની રહો.

પરમકૃપેશ્વર આપના પ્રેમાળ આત્માને શાંતિ અને સદગતિ આપે

એ જ આજના દિને ગતાત્માને પુણ્યાંજલિ...

૨. સ્વ. શ્રી મહિતભાઈ જે. શાહ - રહેવાસી નડિયાદનું દેહાવસાન તા. ૧૫-૨-૨૦૧૯

૩. સ્વ. શ્રી કાંતિભાઈ પટેલ - રહેવાસી નડિયાદનું દેહાવસાન તા. ૨૭-૨-૨૦૧૯

ગતાત્માને પરમકૃપાળું પરમાત્મા પરમ શાંતિ અર્પે.

‘હરિ:ॐ ગુંજન’ને ભેટ

(૧)	મૂદુલાબેન એમ. મુખી (અમદાવાદ)	રૂ. ૪,૦૦/-
(૨)	દશાનીબેન જગતભાઈ કોન્ટ્રાક્ટર (અમદાવાદ)	રૂ. ૫,૦૦૦/-
(૩)	વર્ષાબેન નલીનભાઈ શાહ (વડોદરા)	રૂ. ૫,૦૦૦/-
(૪)	જરણાંબેન નલીનભાઈ શાહ (વડોદરા)	રૂ. ૫,૦૦૦/-
(૫)	રાજુભાઈ મનુભાઈ શાહ (અમદાવાદ)	રૂ. ૫,૦૦૦/-

ઉપરોક્ત સર્વ સ્વજનોના અમે આભારી છીએ.

તને કામ હોવા છતાં લાંબા લાંબા કાગળો લખી રહ્યો છું. તેનું આ જીવને જ્ઞાન છે. ને આ કાગળો તને એકલીને ઉદેશીને કંઈ લખેલા નથી. એ કાગળો લખવાની પાછળ તો પ્રભુકૃપાથી જીવનવિકાસના હેતુ અર્થે જેમણે જેમણે પોતે કરીને આ જીવને સ્વીકારેલો છે, તેમને તેમને આ પત્ર દ્વારા અને તે લખતી વખતે તેમાં હૃદયની ભાવના રેડી રેડીને, તેમને જગાડવાનો હેતુ રહેલો છે. જ્યારે ભાવ પ્રકટે છે, ત્યારે તે કંઈ વિચારવા કરવા બેસતો નથી. ભાવપ્રેરિત જ્ઞાનમાંથી જે વિચાર પ્રકટે છે, ને આપણે બધાં જીવદશામાં હોઈએ છીએ તેવી વેળાએ જે વિચાર પ્રકટે છે, એ બંને પ્રકારના વિચારમાં ઘણો ઘણો ફરક રહે છે. ભાવમાંથી જો યોગ્ય પ્રકારનું જ્ઞાન ન પ્રકટે તો તો તે ભાવનું યથાર્થપણું કેમ કરીને સ્વીકારી શકાય? તેથી આવા લાંબા લાંબા કાગળો લખવામાં પણ સહેતુકપણું પ્રભુકૃપાથી પ્રવર્તે છે, તે તું અંતરથી સમજવાને મથજે. તે રીતે આવા પત્રોના હાઈને અને તેના મર્મને સ્વીકારજે. લાંબા લાંબા પત્રોને ઉત્તારવાની ધમાલમાં ને તેની ધાંધલમાં ન પડી જતી. કર્મ જે કરવાનું છે, તેના હેતુનું જ્ઞાન દિલમાં જીવતું રાખવું. કામમાં જો ત્રાસ અનુભવાયો, તો માસું તેટલું કામ બગડ્યું એમ ગણજે. કર્મ ગમે તે હોય, તે પૂરેપૂરું સ્વસ્થતાથી ઉકેલ્યાં કરવાનું છે તે જાણજે. કંઈ જ કશામાં અકળામણ, ઉકળાટ, ગભરાટ, અશાંતિ, બેણેબેણેપણું, ત્રાસ વગેરે ન ઉપજે તેની તો પૂરેપૂરી કાળજી રાખવી. તેવું થયું તો સંસારવહેવારવર્તનમાં વારંવાર જીવનને સજીવન

કર્યા કરવાનું છે, જીવનને છતું કરવાનું છે. એ કાજે જ આપણે તો જીવવાનું હોય તો જીવવાનું છે. સંસાર કાજે આપણે જીવવાનું નથી. આપણે તો જે જીવવાનું છે, તે એની ફૂપાથી કરી સંસારમાંથી તરી પાર થવા કાજે જીવવાનું છે. સંસારની ઘટમાળમાં ઘટમાળરૂપે જડ યંત્રવત્ત બની જવાનું નથી. સંસાર તો યંત્રવત્ત ચાલ્યા જ કરવાનો છે. આપણે જડ યંત્રવત્ત જીવવાનું નથી. જે જે કંઈ કશું યંત્રવત્ત બન્યું, કે એમાંથી પ્રાણ ગયા સમજવા. માટે જેને-તેને ઘરેડરૂપ બની જવાન દેવું. વ્યવસ્થા એક વસ્તુ છે ને ઘરેડ બીજી હકીકિત છે. બન્નેમાં ઘણો ફરક છે. વ્યવસ્થા પ્રકટાવીને પણ તેને માનવી પાછો ઘરેડરૂપ બનાવી દેતો હોય છે. જેને-તેને વ્યવસ્થાના આકારમાં મૂકી તે તે પછી પાછું ઘરેડ પ્રમાણે જ તે કર્યા કરતો હોય છે. આપણે તેમ કરવાનું નથી. જે કંઈ થયા કરે, તેમાં આપણા જીવનની ભાવના થનગાનતી, નૃત્ય કરતી હોવી જોઈએ. જેમાં ને તેમાં જીવનની જ્ઞાનપૂર્વકની સમજણ તરવરતી પ્રકટેલી રહ્યાં કરે, તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. સંસારનું કામકાજ તો સવારથી ઊઠ્યાં કે રાતે સૂતાં સુધી એક પછી એક રોજની જેમ ચાલ્યાં કરતું હોય છે. તેમાં આપણે બીજાં સંસારી જીવોની જેમ પરોવાવાનું ન હોય. તે કર્મથી આપણે તો આપણા વહાલા પ્રભુને રીજીવવાના છે ને તે કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરી શ્રીભગવાનને ચરણકમળે પ્રસાદી તરીકે ભેટ મૂક્યાં કરવાનું છે. જે પ્રસાદી તરીકે ભેટ મૂકવાનું હોય તે શું યદ્વાતદ્વાપણે આપણે કરીશું?

જીવનપોકાર, પાંચમી આ; પૃ. ૮૨-૮૩

૧૩. પ્રાર્થનાની રામબાણ શક્તિ

જ્યારે જ્યારે હદ્યમાં કોઈ પ્રકારની ગુંચ ઉપજે ત્યારે ત્યારે હદ્યના ભાવથી પ્રાર્થના કર્યા જ કરવી. પ્રાર્થનાની શક્તિ ઘણી ભારે છે. પ્રાર્થનાનો સાદ આર્તનાદે ને આર્તભાવે હદ્યના ઊડાણમાંથી જે નીકળે તો સંભળાયા વિના રહેતો નથી. બને તેટલાં શાંત થઈને એના પ્રત્યે ખુલ્લાં રહ્યાં કરીને એની પ્રાર્થના કર્યા જ કરવી. એ તો આપણે માબાપ-સર્વ કંઈ છે. જે જોઈએ તે માંગો. કશી જુદાઈ રાખવાની હોય નહિ. કોઈ રીતે એનો સંબંધ જીવનમાં જીવતો થઈ જાય, એવું આપણે વર્તવાનું છે. એવું થવાવા માટે જીવનના સર્વ કોઈ પ્રસંગોમાં એની સાથે તે તે વેળા હદ્યનો ભાવ જીવતો કરીને એની સાથે તે તે ભાવે વાતચીત કર્યા કરવાની છે. એ ભક્તની બૂમ સાંભળ્યા વિના રહેતો નથી. ભક્તના હદ્યનો એવો આર્ત ને આર્ત પોકાર કદી ખાલી ગયો અનુભવ્યો નથી. તમારી આવી પ્રાર્થનાઓ હવે તો આવીશ ત્યારે સાંભળવાનું મન છે. તે બધી એકઠી કરી રાખશોજુ.

કરાંચી,

હરિઃઊં તા. ૨-૩-'૪૫

મારે ઘણાં સાસરાં છે, તેથી અહીં પિયેરમાં નિરાંતનો વખત ગાળવા આવ્યો છું. હિમાલય જવું છે તેથી શરીરને પૂરતો આરામ ને શાંતિ મળ્યાં કરે, તેવી રીતે એની કૃપાથી રહેવાનું રાખું છું.

પતિના સાહસને પત્ની ટેકો દે

ભગવાનને પંથે જે ચહું એને એવા પ્રસંગોમાં તે મૂકી દે છે કે જેથી કરીને એની પ્રભુ પરત્વેની ભાવના દઢીભૂત બની સાકાર બનતી જાય. ક્યાંય સાહસ, હિમતથી પડતું નાખ્યા વિના કશું કંઈ મેળવી શકતું નથી. જીવનમાં સાહસની, ને તે પણ જ્ઞાનપૂર્વકના સાહસની, ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે.

તેથી પૂજ્ય કાકાને હદ્યની ભાવનાની પ્રેરણાથી એમના સાહસમાં સહાનુભૂતિ પ્રેરતાં રહેજો. જગતના વ્યાવહારિક માનવીઓ તો ફાયો એને ડાખ્યો ગણવાના ને ન ફાયો એને વખોડવાના પણ ખરા. જે કોઈ ફાવી જાય તો એની હોંશિયારી, બુદ્ધિ, સાહસ, હિમત-એનાં વખાણ જગત કરે. આપણે તો તે ફાયો કે ન ફાયો, પરંતુ એમને જે સાહસ કરવાનું મન થયું છે તેમાં આપણો હદ્યનો સાથ હોવો ઘટે. એમનો આત્મવિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા કામ પરત્વે વધે, એવાં ઉલ્લાસ, આનંદ ને પ્રેરણા જો આપણે એમને આપી શક્યાં, તો જ આપણે એની સહચરી સાચાં. એમની સર્વ સ્થિતિમાં આપણે શક્તિ, આનંદ, પ્રેમ, આહ્લાદ, ભાવ-રૂપે બની શકીએ, તો આપણું જીવન ધન્ય-કૃતાર્થ બની શકે. આપણે જગત પ્રત્યે અવગણના ભલે ન કરીએ, પણ જગતની રીતે તો એનામાં દસ્તિ, વૃત્તિ ને વલણ ન જ રાખી શકીએ. આપણો તો એ શિવ છે ને એની આપણે પાર્વતી છીએ. ને તાંડવ કરવું હોય તો તે ભલે કરે. પરંતુ એની સાંત્વના અર્થે જ પોતે તે શમાવી શકે એટલી શક્તિ માત્ર એક પાર્વતી જ ધરાવી શકે. બીજા કોઈનું ત્યાં ગજું નથી. એમની ધારણામાં સજ્વારોપણ પ્રગટ્યાં કરે, ઘેર આવે ને બધો માનસિક થાક ભાંગી-ઉતરી જાય, બધી માથાકૂટ એના મનમાંની ક્યાંય અદશ્ય થઈ જાય; ને સવારે જઠી વખતે - જેમ હોડીને હંકારવાને માટે ચારે બાજુથી સફ્ફમાં પવન ભરાઈ ભરાઈને તે ફાટું-ફાટું થતા હોય ને હોડીને વેગે-વેગે હંકારતા હોય, એવી એમની સ્થિતિ બનાવવાનું આપણા હદ્યના ભાવનું તે કર્મ છે. એટલે કે તે આપણા હાથમાં છે. બહેનો સાથે જ માતાશક્તિ રૂપે છે. અમારું જ તે કરવાની શક્તિપ્રાણચેતના- બહેનોનામાં છે. એવી શક્તિની

ધારણારૂપે એને ઉડવા દેજો. ભાવના તો તેવા તેવા સંજોગોથી જીવંત બનવાની છે. હદ્યની ભાવનાને જીવતી કરવાને કાજે પ્રસંગનો જે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ઉપયોગ કરે છે, તે પ્રસંગના હાઈને જરૂર પામે છે. જે કોઈ ભગવાનને શરણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ગયું એને તે કદી પડતું મૂકી શકતો નથી. એની જીવનની ભાવના દૃઢાવવા તેવા તેવા પ્રકારના અવનવા પ્રસંગો તેના જીવનમાં ઊભા થયા વિના રહેતા નથી. માત્ર તેવા પ્રસંગોમાં હદ્યના-જીવનના-ભગવત્ હેતુનું જ્ઞાનભાન હદ્યમાં જો જીવતું રહ્યાં કરે ને તેવા હેતુના ફલિતાર્થે હદ્યની ભાવના જો જળવાયાં કરે, તો તો જીવન કૃતાર્થ બન્યાં કરે. એને પંથે જીવાને માટે કંઈ ઓછા સાહસની જરૂર છે ! ને એવું સાહસ કંઈ એમનું એમ થોડું જ આવવાનું છે ! જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક એવાં સાહસ કર્યા કરવાથી જ જીવનમાં તેનું વલણ સાકારરૂપે બનવાનું છે.

આત્મનિષ્ઠનાં લક્ષણ

એક વાત તમને એને પૂજ્ય કાકાને લખી દઉ કે હું સંતબંત નથી. હું તો કોઈ કશું નથી. કૃપા કરીને મને કશાની ગણતરીમાં ન ગણવો. હવે તેમના વિશેની ગેરસમજૂતી વિશે - જે સંતલોક હોય છે ને જેમનો મને અનુભવ છે, તે આપણા વિશે ગેરસમજૂત કરતા હોતા નથી. આપણે જ એમના વિશે ગેરસમજૂત કરતા હોઈએ છીએ. જો કોઈ ગેરસમજૂત કરે એવા હોય એનું ‘સંત’નું લેબલ (પાછળ પૂછછા તરીકે) ન લગાડી શકાય. કોઈ સંતના આપણે પરિચયમાં આવ્યા હોઈએ ને તે આપણાને કહે છે, તે માત્ર આપણા જીવનનાં વલણને વળાંકોને જ્યાલમાં રાખીને એને એને યોગ્ય રીતે મધારાવવા તેમ તે કરતા હોય છે, કિંતુ તે વેળા તેવું તેમનું કહેવું આપણે ગળે ઊતરી શકતું નથી. આપણે ઊભા રહેલાં છીએ દુંદ્ધની ભૂમિકા પર, એને એ જો સાચા સંત હોય તો તેઓમાં દુંદ્ધ હોવા છતાં દુંદ્ધની ભૂમિકામાં તેઓ ઊભેલા નથી.

આપણાં સમજણા, માપ ને ધોરણા એ બધાં બહુ બહુ તો નૈતિક ધોરણ પર અવલંબેલા હોય છે. ભેદમાં અભેદ હજુ આપણે અનુભવી શક્યાં નથી. જગત તો અભેદમાં ભેદ જુએ છે. પરંતુ એ લોકને તેવું કશું હોતું નથી. પરંતુ એનો અર્થ એવો નથી કે તેવા લોકો અનૈતિક છે. પોતે જીવનની આદર્શ સ્થિતિમાં પહોંચવાને માટે જીવનની તેવી તેવી સ્થિતિઓમાંથી પસાર થઈ ગયેલા હોય છે; જેમ હોડીમાં બેસીને નદી પાર તર્યા બાદ હોડીને સાથે રાખવાની જરાકે જરૂર રહેતી નથી, તેવી રીતે લોકો સાધનના ભાર ગળે વળગાડીને ફર્યા કરતા હોતા નથી.

સંત પ્રત્યે દર્શિ

એવાં લોકોને આપણાં માપ, સમજ, ગણતરી કે કલ્યાણાથી માપવાનું કરવું એ જ આપણું અજ્ઞાન છે. સંત આપણને કદી ગેરસમજૂત ન કરે. એ તો ભૂલેલાંનો જેટલો છે તેટલો કોઈનોય નથી; (જો તે તેમનો થવાને હદ્યથી જંખતો હોય તો) જેમ દર્શિને માટે દવાખાનું, બાળકને માટે માનો ખોળો, તેમ ભૂલેલાંને અજ્ઞાનીને માટે સંતલોકનો સમાગમ પ્રેરણાત્મક બને છે. એવા સંતની સૂચના-સલાહ પ્રમાણે ચાલવાની માનવીની તાકાત, હિંમત, સાહસ ચાલતાં નથી. કદાચ કોઈ તે પ્રમાણે કરે તો તે કરતાં પહેલાં અનેક વિચારો કરી કરીને, અનેક પ્રકારની સગડગે સેવી સેવીને તેમ કરે. કોઈ કોઈ તો અન્યથા વિચારોનું સેવન કરીને તેમ કરે. માનવી તો હંમેશાં પાર્થિવતાની પકડમાં જ રહીને, એના ચોકડામાં જ જકડાઈને જે તે બધું વિચારવાનું કરી શકતો હોય છે. આવા સંતલોકની સલાહથી એને આર્થિક ગેરલાભ પણ થવા સંભવ રહે છે, તેમ છતાં એનો હેતુ તો પેલાના જીવનના કલ્યાણ કાજેનો હોય છે. એટલે એવાનું કહેવું જો માત્ર પોતાના આંતરિક જીવનવિકાસની ભૂમિકાની સપાટી પરથી એને માત્ર અંતર્મુખપણાના માપથી, તટસ્થ સાત્ત્વિકતાથી જો

ગ્રહણ કરવાનું બની રકે તો તેથી ઉપજતી સર્વ કોઈ સ્થિતિમાં માનવીનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલણ જીવન વિકાસ પરત્વે રહેવાયાં કરવામાં પ્રેરણારૂપે ઝણહણ્યાં કરે. જે સંતલોકના સમાગમમાં આપણે આવ્યાં હોઈએ અને જેની અતિમાનવતાનાં દર્શન અને અનુભવ આપણાને હદ્યથી થયાં હોય ને પછી કોઈ એવા કશાકના કંઈક વિશે આપણામાં ગડમથલ જાગે, તો એનાં પેલાં અતિમાનવતાનાં દર્શન ને આપણાને એના થયેલા અનુભવોના દઢ ઘ્યાલથી, તેવા તેના ‘કંઈક’નો આપણા જીવન વિશેનો હેતુ શો હોઈ શકે, એવું તટસ્થતાપૂર્વકનું પૂથકરણ જ્ઞાનપૂર્વક જો કરવામાં આવે, તો તેવાનો કોઈક દિવ્ય હેતુ સમજાયા વિના રહે નહિ. અતિમાનવતાનાં દર્શન અને અનુભવ જેના વિશે આપણાને ખરેખરાં થયાં હોય, તેના વિશે કશી સગાળ પણ ન હોય, અને જેના વિશે બુદ્ધિ પણ તે કબૂલ કરતી હોય, તો તેવી વ્યક્તિ કદી પાર્થિવપણાના જીવનવાળી હોઈ શકતી નથી. જેમ વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રોમાં ગમે તેમ અલેલટપે કશું જ સ્વીકારી લેવાતું નથી, તેના કરતાં પણ વિશેષપણે આમાં એનાં યોગ્ય પ્રમાણો ને લક્ષ્ણો હોય છે. કાંતો એમ પણ સંભવે કે એવા કોઈનાં અતિમાનવતાના દર્શન કે અનુભવ કરવામાં આપણી માત્ર સાવ અંધશદ્ધા હોય, તો પછી જુદી વાત. પરંતુ જેનો અનુભવ નરી Facts and figures પ્રમાણભૂત હકીકતોને આધારે નરી આંખે-બુદ્ધિ-મનથી પ્રત્યક્ષ થયો હોય, અને એ નક્કર હકીકત હોય, તો પછી એના વિશે કશું વિચારવા કરતાં પોતા વિષે જ સાધકે ઊડામાં ઉંઠું વિચારવામાં સતત લક્ષ આપવું યોગ્ય લાગે છે.

મને વહાલાંઓ તો પ્રભુ તરફની પ્રેમની પ્રેરણા છે; હદ્દ વહાલાંઓ શા પ્રભુ તરફના ભાવનાં છાંટણાં છે !

જીવનપ્રવેશ, આ-૧, પૃ. ૧૨૧ થી ૧૨૬

*

ધન્ય કરજે (શિખરિણી)

મૂક્યો જાણો હોયે ગિરિ-સમ મને ભાર હદ્યે, કરે લાગ્યા એવું સતત, સમજું કારણ ન તે, ઉપાદું શી રીતે? કરવું ગમતું ના કશું મને, થવાયું આવું શે મુજ થકી હશે સૂનમૂન જે?

ગમે તેવી હોતાં હુઃખદ સ્થિતિ મારી ત્યમ છતાં, ન છોડાજો હું-થી ધીરજ વળી સંતોષ દિલમાં, કશો ત્યારે હું-માં કંઈ પણ નહિ ફેર પડજો, રહેવાજો હું-થી સમરસ દશામાં સહુ, પ્રભો!

નથી લાધ્યો બુદ્ધિ પર હદ્યનો કાબૂ હજુ કેં, જઉ ઉશ્કેરાઈ બહુ સમય આવેશ થકીયે, નથી પૂરો જન્મ્યો મુજ પર હજુ સંયમ મને, પ્રભો! એવો હું તો બહુ છું નબળો; તું મદદ દે.

ચૂમી જો, લેવા દે ચરણરજ તારી પ્રભુ! મને, લઉં સંકેલી તો પછી જીવનની બાજુ સરવે, બીજી કોઈ આશા રમી રહી નથી આ મુજ દિલે; ફળાવીને એને મુજ જીવનને ધન્ય કરજે.

હજુ એની મેળે મુજ હદ્ય ઉકેલ ન થતો, થવાયું છે, જાણું ત્યાહીં સુધી પાછું મુજ થકી, તવાશે ભક્તીમાં સખત બહુ ત્યારે પીગળશે, વહ્યું જાશે ત્યારે રસ-જરણું હું-માંથી સતતે.

પ્રભુ મારામાં કો રીતની કશી ના ખોડ વસજો! જીવાવા એ રીતે મુજથી સધળા યત્ન બનજો! વળી આકાશોથી કદીય મુજ દષ્ટિ ન ખસજો! ધપાતું રહેવાજો સતત મુજથી તું-ગમ પ્રભો!

(‘જીવનદર્શન’ આ. ૮, પૃ. ૨૮૬, ૩૦૨,
૩૧૫, ૩૨૮, ૩૩૬)

વર્ષી રહી છે પ્રભુની કૃપા તો તે જીલવા પાત્ર મને બનાવો;
છે નાવડી સાગર મધ્ય મારી તેને તમે પાર કરો ત્વરાથી. ૧૭

પ્રભુની કૃપા તો વરસી [જ] રહી છે, મને તેને] જીલવા પાત્ર [= યોગ્ય. બીજો અર્થ :
જીલવા માટેનું વાસણ] બનાવો. મારી નાવડી સાગર મધ્ય છે, તેને તમે ત્વરાથી પાર કરો.

ભગવાનની કૃપા તો અનરાધાર સૌ ગ્રત્યે વરસી રહી છે. પ્રશ્ન છે એ કૃપાને જીલવાની પાત્રતા. શ્રી શ્રીમા આનંદમથી કહે છે કે કૃપા તો વરસી રહી છે પરંતુ તમે તમારું પાત્ર ઉંઘુ રાખ્યું છે, આથી કૃપા જીલી શકતી નથી. પાત્ર જો કાણાવાળું હોય તો પણ પાત્રમાં કૃપા જીલી શકતી નથી. ભણુ સાહેબ કૃપા વિશેના તેમના એક લેખમાં લખે છે : “કૃપા હરિની સ્વાભાવિક શક્તિ છે. જેમ સૂર્યથી પ્રકાશ ભિન્ન નથી, ફૂલથી સુવાસ ભિન્ન નથી તેમ હરિથી હરિની કૃપા ભિન્ન નથી. કૃપાથી જ કૃપાની ભૂમિકા રચાય છે. કૃપા માગવાની નથી, તે છે જ, તેના ગ્રત્યે અનિમુખ થવાય, તેને માટે ગરજ જાગે તો તે હાજર થાય છે.” કાનનગઢના સ્વામી રામદાસ લખે છે : “કૃપા આરંભમાં હોય છે, કૃપા મધ્યમાં હોય છે અને કૃપા અંતે પણ હોય છે. તમારે સાધના એટલા માટે કરવાની કે માત્ર સાધના દ્વારા તમે પ્રભુને પામી શકતા નથી, માત્ર તેમની કૃપાથી જ તમે તેમને પ્રાપ્ત કરી શકો છો. માણસને એમ લાગે કે માત્ર તેના સખત પુરુષાર્થ દ્વારા જ તે પ્રભુને પામી શકે; તેની અહ્મુદ્ભુદ્ધિને કારણે તેમ લાગે છે... પ્રભુને સંપૂર્ણ સમર્પણ કરીને અહંકારને ઉન્મૂલિત કરી દેવો જોઈએ. આ સમર્પણ તેમની કૃપા વગર થતું નથી.”

શ્રી મકરંદ દવે લખે છે : “માનવજીવનની સિદ્ધિ એ કર્મ અને કૃપાના સંયોજનમાં છે”. શ્રી શ્રીમા આનંદમથીનું ખૂબ જ પ્રયત્નિત વિધાન છે : “કૃપા યાને કરો ઔર પાઓ માટે” પોંડિયેરીના શ્રી અરવિંદાશ્રમના શ્રી એમ. પી. પંડિત લખે છે : “વાસ્તવમાં કૃપા અને પ્રયત્ન એક સમાન પ્રક્રિયાના બે છેડા છે. માનવ પ્રયત્ન એટલા માટે અનિવાર્ય છે કે એના દ્વારા માનવદ્વય કૃપાની જ્યારે વર્ષા થાય ત્યારે એ કૃપાને ગ્રહણ કરવા માટે, એને આત્મસાત્ર કરી લેવા માટે તૈયાર થતું હોય છે.” આથી જ શ્રી ભણુ સાહેબ લખે છે : “વર્ષી રહી છે પ્રભુની કૃપા તો તે જીલવા પાત્ર મને બનાવો.” શ્રીમોટા પણ કહે છે : “એની કૃપા તો સદાય વર્ષતી રહે છે, પણ આપણું મન હજુ ક્યાં એના ઉપર આપણે મુખ રાખીએ છીએ? પછી એ કૃપા શી રીતે સમજાય ? દુનિયામાં આપણે પોતાના પર, આપણી પોતાની માલમતા ઉપર જેટલો પ્રેમ, વહાલ આપણાને છે તેટલો ભગવાન પર રાખતા હોઈએ તો કૃપાની, પ્રેમની અનુભૂતિ થાય.”

“છે નાવડી સાગર મધ્યે મારી, તેને તમે પાર કરો ત્વરાથી.” આવી પ્રાર્થના એટલા માટે જરૂરી છે કે આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી ગ્રસ્ત માણસને ભગવાનની, ચુરુની કૃપાનો અહેસાસ થવો જોઈએ. પૂ. વિમલાબહેન ઠકાર લખે છે : “શરીરને સ્થિર કરો, પ્રાણમાં લયબદ્ધતા ઊભી કરો, તમારી જે મૂળ લયબદ્ધતા છે એ વૈશ્યિક લયમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાઓ. વિચારોને પણ શાંત થવા દો. બહારની ગતિઓને સંકલ્પપૂર્વક શાંત કરો અને અંદરની ગતિઓને પણ શાંત થવા દો. બહારના ઉપકરણોની મદદ તો છોડી દીધી, પરંતુ અંદરના ઉપકરણો-મન, બુદ્ધિ, પ્રાણની મદદ પણ અમુક હદ સુધી લઈને એમને પણ છોડી દો. ત્યારે સત્યની શોધ મનુષ્યના પુરુષાર્થનું પરિણામ નહિ રહે. પછી મનુષ્ય પ્રયત્નવિહીન સ્થિતિમાં ચાલ્યો જાય છે. ગતિઓની આહૃતી ચડાવી દીધી. ત્યાં કૃપા પોતાને ઉદ્ઘાટિત કરે છે. સત્યનું પ્રગટીકરણ એ જીવનની કૃપા છે, એ પુરુષાર્થનું પરિણામ નથી.

શ્રી શ્રીમા આનંદમથી અહેતુકી કૃપાની પણ વાત કરે છે. એ પૂર્વકર્મની અપેક્ષા રાખતી નથી, ભવિષ્ય તરફ પણ દસ્તિપાત કરતી નથી, ધારણ કરનારની ધારણશક્તિ અથવા યોગ્યતા ઉપર પણ નિર્ભર રહેતી નથી. આ કૃપા ગ્રહણ કરનારની ઈચ્છાની સાથે દાનકર્તાની ઈચ્છાનો યોગ થતાં જ સફળ થાય છે. દાનકર્તા જો પૂર્ણ હોય તો તેની ઈચ્છાના પ્રભાવથી ગ્રહણકર્તામાં પણ અનુરૂપ ઈચ્છા જાગૃત થાય છે.

શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ શ્રીમાની પરાવાણીનું વિશ્વેષણ કરતાં લખે છે : “કૃપા અને પુરુષાર્થ પરસ્પર સાપેક્ષ છે, તો પણ કૃપાનો મહિમા અધિક છે, કારણ કે પુરુષાર્થની ન્યૂનતા અથવા અપૂર્ણતા ઉત્કટકૃપાના બળથી દૂર થઈ

જાય છે. બીજી દિનમાં જોતાં એ પણ સત્ય છે કે જેટલું પૌરુષ જીવમાં નિહિત છે એના મૂળમાં પણ કૃપા વિદ્યમાન છે. પુરુષાર્થના મૂળમાં ઈચ્છાશક્તિ અને કૃપાના મૂળમાં ગુરુશક્તિ. જરા અંતર્મુખ થઈને મનન કરતાં સમજમાં આવી જશે કે ગુરુશક્તિ ઈચ્છાશક્તિનું પણ મૂળ છે, તો પણ ભેદદિશી જોતાં ગુરુશક્તિ હોવાથી ઈચ્છાશક્તિનો આવિભાવ થાય છે. એટલે ઈચ્છાશક્તિની તીવ્રતા ગુરુશક્તિ પર નિર્ભર રહે છે.”

શ્રી અરવિંદે કૃપા વિશે બહુ જ સુંદર વાત કરી છે : “કૃપા પુરુષશાળીને પસંદ કરે છે અને પાપિને ઈન્કારે છે એવું નથી. અભણ, માનસિક શક્તિ કે તાલિમ વિનાનાં, ચારિન્ય કે ઈચ્છાશક્તિના ‘બળ’ વિનાના માણસો પર પણ કૃપા અવતરી હોય તેવાં ઉદાહરણો છે. બળ, જો તે આધ્યાત્મિક હોય, તો આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર માટેની એક શક્તિ છે; નિષા તેનાથી વધુ મહાન શક્તિ છે, સૌથી વધુ મહાન શક્તિ છે કૃપા.” શ્રી અરવિંદ કહે છે : “મેં અગણિતવાર કહ્યું છે કે જો માણસ નિષાવાન હોય તો લાબા વિલંબો છતાં અને લાચાર બનાવી દેતી મુશ્કેલીઓ છતાં તે પાર ઉત્તરશે. મેં વારંવાર ભાગવતી કૃપાની વાત કરી છે. મેં ગીતાની પંક્તિનો અનેકાનેકવાર ઉલ્લેખ કર્યો છે : હું તને બધા પાપોમાંથી મુક્ત કરીશ, શોક ન કરીશ.”

*

હૈયે સ્કુરે ઉત્કટ ભાવનાનું દેખી તમોને અણુમાત્ર બિંદુ

તો આપને અંતર વિશ્વબંધુ ! શો ઊમટે અદ્ભુત ભાવસિંધુ ! ૧૮

તમોને દેખી[ને] [મારે] હૈયે ઉત્કટ ભાવનાનું અણુમાત્ર [= અણુ જેટલું, સાવ નાનું] બિંદુ
સ્કુરે[છે.] [હે] વિશ્વબંધુ ! તો [પછી] આપને અંતર [= આપના અંતરમાં] શો અદ્ભુત
ભાવસિંધુ [= ભાવોનો સમુદ્ર] ઊમટે. [= ઊછળતો હો.]

આ શ્લોકમાં હૈયામાં સ્કુરણ પામતી ગુરુ પ્રત્યેની, ગ્રભુ પ્રત્યેની ઉત્કટ ભાવનાની વાત કરવામાં આવી છે. ગુરુદેવને ‘વિશ્વબંધુ’ તરીકે બિરદાવીને

એમના પ્રત્યે ભાવબિદ્ધની વાત કરવામાં આવી છે. શ્રીમોટા કહેતા : “જેઓ મને આપે છે, એનાથી અનેકગણું કરીને હું પાણું આપું દું.” આથી ભહુ સાહેબ લખે છે : “તો આપને અંતર વિશ્વબંધુ ! શો ઊમટે અદ્ભુત ભાવસિંધુ !” શ્રી શ્રીમા આનંદમથીને એક ભક્તે કહ્યું : “મા, અમે તમને કેટલો બધો પ્રેમ કરીએ છીએ.” ત્યારે શ્રીમાએ કહ્યું : “તમે મને જે પ્રેમ કરો છો એના કરતાં કરોડ ગણો પ્રેમ આ શરીર [શ્રીમા] તમને કરે છે.”

જીવનવિકાસ માટે પૂ. શ્રીમોટા ભાવ, ભાવનાને અગત્યનું ચાલક પરિબળ ગણાવે છે. ઝંખના અને ભાવનાનો તફાવત સમજાવતાં શ્રીમોટા કહે છે : “ઝંખના નિભંગામી કે ઊર્ધ્વગામી હોય છે, જ્યારે ભાવના તો ઊર્ધ્વગામી જ હોય છે.” ભાવનાના પ્રાગટ્ય માટે શ્રીમોટા સાધનાને ખૂબ મહત્વ આપે છે. તેઓ ભાવનાને સાધનાના વદ્ય તરીકે વર્ણવે છે. શ્રી શ્રીમા આનંદમથીનું વિધાન છે : “જિતના ભાવ ઇતના લાભ !” શ્રીમોટા સમજાવે છે : “કોઈ પણ વાતને અંતરના ખૂબ ઊંડાણમાં સ્થિર કરી મૂકવાનો એક સચોટ માર્ગ તે ભાવનું રટણ કરવાનો છે. આપણી દિનિમાં, વાણીમાં, શાસોચ્છવાસમાં, પ્રત્યેક વિચારમાં, પ્રત્યેક કાર્યમાં એ ભાવનાનું લાગણીપૂર્વક ઉત્કટપણાથી ભાવ સાથે સ્મરણ કર્યા જ કરો.” શ્રીમોટા સમજાવે છે : “ભાવ, ભાવના જેમ જેમ વિશેષ પ્રજ્વલિત અજ્ઞિના જેવી ભભૂકે છે તેમ તેમ કર્મમાં પણ તે વિશેષપણે વ્યક્ત થયા વિના રહી શકતી નથી.”

શ્રીમોટા કહે છે : “ભક્તિનો આધાર બુદ્ધિ પર નહિ, પરંતુ ભાવ પર રહેલો છે. જ્યારે ભાવ જાગે છે ત્યારે ખરી ભક્તિ થાય છે, ને જ્યારે ખરેખરા ભાવથી થાય છે ત્યારે તેનો બદલો કોઈ રીતે મળી જાય

છે.” વળી શ્રીમોટા એમ પણ કહે છે : “ગુણ સાથે ભાવ હોવો જોઈએ, કેમકે કેટલાક ગુણો નિભન્ન પ્રકૃતિને પણ પ્રેરે. તો ગુણોની સાથે જો ભગવાન વિશેનો ભાવ વિકાસ પામે તો જીવન ઉચ્ચ ગતિ પામે. અલબત્ત, આ ભાવવિકાસ માટે બીજાંઓએ રેચેલા ભજનો-પ્રાર્થના કરતાં પોતાના અંતરમાંથી જાગતા, અંતર્દર્શાને અનુરૂપ ભાવ થકી પ્રાર્થના થાય તો ઉત્તમ અને ફળદાયી નીવડે છે. ભાવનાનું સ્મરણ, વાચન કે અન્ય રીતે ભાવ જો જાગૃત થાય તો તેનો પૂરો લાભ લેવો જોઈએ.” ધ્યાન અને ભાવનાની વાત કરતાં પૂજ્ય શ્રીમોટા કહે છે.: “જે ભાવનાને આપણે વધાર્યા કરવી હોય ને જેની જરૂર આપણને લાગતી હોય તે ભાવના પણ ધ્યાનથી વધી શકે છે.” ભાવાવસ્થામાં રહેતા સાધક-શિષ્યની વાણી, વર્તન, વ્યવહારમાં આવેલું પરિવર્તન જોઈ શકાય છે.

ભાવ વિશેની આટલી હકારાત્મક વાત કર્યા પછી અતે સાધક માટે બીજી પણ એક વાતની નોંધ સાધનાની સાવચેતી માટે જરૂરની બને છે. શ્રીમોટા એમ કહે છે : “સાધકોએ ‘સમભાવ’ની સીમા રાખવી જોઈએ. સમભાવની સીમા એટલા માટે કે સર્વ જીવો અને પોતાની પ્રત્યે સમભાવભર્યું વર્તન રાખનારને હંમેશાં એની સીમાની જરૂર રહે છે. આ સીમા સાધુપુરુષને જ માત્ર નહિ પણ પ્રત્યેકને અનિવાર્ય છે.” શ્રીમોટાની આ વાતને સમજાવવા માટે શ્રીમાની પરાવાણીને રજૂ કરતાં શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજને ટાકી શકીએ :

“ભાવ અને કર્મ બે તો માર્ગ છે, પરંતુ બન્નેનો એકબીજા સાથે પરસ્પર સંબંધ છે. ભાવમાં પણ કર્મ છે કારણ કે વાસ્તવમાં ભાવ પણ કર્મ જ છે, વળી કર્મમાં પણ ભાવ છે, પરંતુ જેનું પ્રાદ્યાન્ય હોય એ અનુસાર નામ અપાય. ભાવાસક્તિના સ્થાનમાં ભાવપ્રધાન - ત્યારે હૃદય ભાવવશ આનંદમાં ગદ્ગદ થાય. પરંતુ એ આનંદનું કોઈ મૂલ્ય નથી રહેતું. એ બાંધી રાખે છે, સંપૂર્ણ જીવન પણ એના પ્રભાવથી બંધનમાં રહે છે. બંધન હોવા છતાં પણ આનંદનો એવો મોહ હોય છે કે એ બંધન, બંધનના રૂપમાં પ્રતીત થતું નથી. દીઘકાળ સુધી એક ભાવમાં રહેતાં એ સ્વાભાવિક જેવું જ પ્રતીત થાય છે ત્યારે મનુષ્ય જીવનપથમાં આગળ વધી શકતો નથી. ભાવાતીતામાં જઈ શકતો નથી. એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ભાવ પણ ખંડ છે, પૂર્ણ નથી. ભાવ જો પૂજાર્ગ થાય તો એ મનુષ્યને બાંધતો નથી. કોઈ પણ ભાવ પૂર્ણ થતાં જ સરી જાય છે, અને માર્ગ છોડી દે છે. કોઈનો પણ અગ્રગતિનો માર્ગ રોકતો નથી. ભાવની પૂર્ણતા ભગવાનના સ્પર્શથી બિન્ન હોતી નથી. પૂર્ણતાના સ્પર્શથી જ પૂર્ણતા આવે. જો કદાચ કોઈના પણ ભાગ્યમાં ભાવની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય તો પછી એને ગતિરોધ રહેતો નથી.

શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજની આ જ વાતને શ્રી કુન્દનિકા કાપડિયાએ ‘પરમસમીપે’ પુસ્તકના એક કાવ્યમાં કહી છે. જેને નીચે અવતારવાનું પ્રલોભન હું રોકી શકતો નથી. તેમાં તેઓએ પ્રાર્થનામાંથી ભાવ અને ભાવમાંથી ‘હું’ સાથેના ઐક્યની વાત કરી છે :

“મારી પ્રાર્થનાના શબ્દો જ્યારે શમી જાય
અને તેનો ધ્વનિ પણ આકશમાં લય પામે
ત્યારે મારા ભાવનાં સ્પંદનો
હૃદયમાં ઝંકૃત થયા કરશે.
એ ભાવનાની લહરીઓ પણ
તમારે ચરણો ઢળી, ઊછળી, ઓંસરી જાય
ત્યારે મારા પ્રાણના ગંભીર તટે
તમારો સ્પર્શ રહેશે.
ભાવનાં આ વહેણ
ભાવસ્થૈર્યની પ્રશાંત ભૂમિમાં પહોંચે
ત્યારે તમારી સાથે
મારું અસ્તિત્વ ભાવ-ઘૈક્ય પામી રહેશે.”

(કમશાલ)

પૂજય શ્રીમોટા

પૂજ્યશ્રી મોટાના સાક્ષાત્કાર દિને (રામનવમી) પ્રેમાંજલિ - મંગલાષ્ટક

(શાહુલવિકીડિટ)

- સરોજબહેન કાંટાવળા

તારા ચેતન-યોગથી હદ્યમાં માળા ફરો રામની,
મીઠા મંગલ રામના સ્મરણથી સંતાપ જાઓ ગળી;
શાંતિપૂર્ણ પ્રસન્નતા પ્રગટજો ભાવાશુની અંજલિ,
ચેતાવો ગુરુદેવ ! આજ હદ્યે ચૈતન્યની દીવરી...૪

શ્રદ્ધા-જ્યોત અખંડ આજ પ્રગટો ઊજાસ રેલાવતી,
પંથે હો ધ્રુવ-તારલી જીવનની કેરી ખરી ચીંધતી;
તારા પ્રેમલ અંકની ભવ-રણે મીઠી મળી વીરડી,
ચેતાવો ગુરુદેવ ! આજ હદ્યે ચૈતન્યની દીવરી...૫

ચેતાવો પ્રભુપ્રેમ-યજ્ઞ જીવને જવાલા જલો ભાવની,
એમાં દ્વદ્ધ જલાવીને જીવનનાં એકત્વ સાધો હરિ !
સદ્ભાવે સમતા સુમેળ ધરીને પ્રેમકૃત્યતા પામવી,
ચેતાવો ગુરુદેવ ! આજ હદ્યે ચૈતન્યની દીવરી...૬

કોટી સૂર્ય સમી પ્રભા વિલસતી તારા લલાટે હરિ !
આજે ધન્ય ઘડી પ્રભુ-મિલનની મુક્તિ સદેહે મળી;
એવા મંગલ પર્વની હદ્યમાં સ્મૃતિ રહો જીવતી,
ચેતાવો ગુરુદેવ ! આજ હદ્યે ચૈતન્યની દીવરી...૭

આજે મંગલ ભાવનું તિલક હું તારા લલાટે કરી,
અર્પુ પૂજનમાં ગુરુ ! તવ પદે આ દક્ષિણા ભાવની;
અર્પુ જીવન-અંજલિ પ્રભુપદે વૈરાગ્ય-ભાવે ભરી,
ચેતાવો ગુરુદેવ ! આજ હદ્યે ચૈતન્યની દીવરી...૮

(BOOK-POST - Printed Matter)

RNI No. GUJGUJ/2018/76364

Printed and Published by RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL on
behalf of HARI OM ASHRAM - NADIAD and Printed at Sahitya
Mudranalaya Pvt. Ltd., 55/15, City Mill Compound, Kankaria
Road, Ahmedabad-380022 and published from 89, Payal Park,
Near Star Bazar, Satellite, Ahmedabad-380015. Editor
RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL